

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДИСПУТ

КУЛЬТКОМІСІЯ МІСЦЬКОМУ УАН

Друкарня Київської Філії Книгоспілки,
вул. Свердлова, 8.—Тираж 1.500.
Губліт. № 9762.

Ціна 60 коп.

**СКЛАД ВИДАННЯ:
УКРАЇНСЬКА
АКАДЕМІЯ НАУК
Київ, ул. Короленка, 54.**

КУЛЬТОМІСІЯ МІСЦКОМУ УАН

А. М. Суботина

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДИСПУТ 24 ТРАВНЯ 1925 Р.

К И Ї В

1 9 2 5

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

24-го травня 1925 р., у великій залі Всенародньої Бібліотеки України, Культкомісія Місцком'у Української Академії Наук урядила диспут на тему, що її означено на титульній сторінці цієї брошури. Ідея такого диспуту вже давно реально в'являлася активним київським літераторам, але перша стаття Мик. Хвильового—„Про сатану в бочці або про графоманів, спекулянтів та інших „просвітян“ („Культура і Побут“, ч. 17)—тільки дала до цього диспуту живий і натуральний привід. Статтю цю появив надто популярний письменник, надто актуальні питання літературного життя вона порушує, щоб можна було її обійти зневагою чи мовчанням.

І це, мабуть, чудово розумів той „загал“, що не раз-у-раз може постигнути за скороминущою хвилиною: на диспуті зібралось не менше, як 800 душ найрізноманітнішої аудиторії, де серед моря вузівської та червоноармійської молоді контрастувала сивина старшого українського інтелігента та видавалася знайома постать популярного письменника. На диспут було запрошено представників усіх літературно-громадських організацій м. Києва: „Гарт“, „Жовтень“, „Ланка“, „Плуг“, а, крім того, персонально мали виступити окремі відомі літератори, що перебувають поза організаціями. І що диспут пройшов надзвичайно жваво, з піднесенням і „аншлагом“, то це й виявляла аудиторія рясними оплесками.

Друкуємо тут стенограми диспуту, що їх корегували й виправили (в межах промови) автори. Чи варто це робити? — це питання повставало і в нас. Звичайно, не малпування чужих прикладів тут маємо на увазі, а сучасний стан нашої культур-

ної творчості, зокрема—літератури. Мик. Хвильовий уже написав свого другого листа до молоді („Культура і Побут“, № 19), але окремі думки, що їх висловлено на диспуті, не тільки зберігають свою силу, а й виростають з меж, закровних т. Хвильовим. Ще одно: диспут досить чітко виявляє ту ідеологічну й літературну позицію, що її тримаються літературно-громадські організації чи окремі критики в основних питаннях літературного життя. І, врешті, це вже є людський документ, що, в умовах нашого культурного убожества, за виразних „пожиць“ між пожадливым споживачем і бідненькою стравою, тепер може бути матеріалом для дуже авторитетних наших органів, од яких залежить темп розвитку української літератури.

Ще одно. Ми свідомо не хочемо тут робити жадних висновків чи синтези. Залишаючи це на долю читачів, ми й намагався зберігти всі зовнішні атрибути диспуту: хай наш читач на хвилинку перестрибне в атмосферу словесної боротьби.

Культкомісія Місцкому УАН:

10—VI—925.

Ол. Дорошкевич.
Голова.

Фед. Маковський.
Секретар.

ДИСПУТ.

З пропозиції Культкомісії збори обирають Президію в складі таких осіб: Десняк („Жовтень“), Дорошкевич (Культкомісія), Коваленко („Гарт“), Підмогильний („Ланка“), Щупак („Плуг“) і Филипович. Установлюється регламент: кожному представникові від літ-організації або запрошеним на диспут особам вирішено дати для співдоповіді 20 хвилин, першому доповідачеві—30 хв. Усі інші товариші, що бажають висловитися, мають 5 хвилин. Головує на диспуті Ол. Дорошкевич.

ДОРОШКЕВИЧ. Товариші, дозвольте сказати про завдання сьогоднішнього диспуту, що його улаштує Культкомісія УАН. Завдання наше полягає в тому, щоб обміркувати ті основні тези, що їх виставив відомий письменник Микола Хвильовий в своїй статті—„Сатана в бочці“. Культкомісія й товариші, що активно брали участь в організації диспуту, вважають, що ця стаття має величезне культурне й громадське значіння: вона торкається наболілого й актуального питання нашого літературного розвитку, і тому цілком зрозуміло, що основні тези цієї статті обмірковуються так по харківських, як і по київських літературних угрупованнях. Цілком натурально, що ми не всій цій статті присвячуємо диспут, а вважаємо доцільним, в інтересах справи, взяти лише окремі положення й тези, що їх варто обміркувати на цих широких зборах і тим правдивіше в'яснити собі й вирішити проблему сучасної української літератури.

Тов. Меженко є першим доповідачем і в своєму докладі буде брати лише одну тезу, правда — бойову своєю парадоксальністю, а саме — „Європа“ чи „Просвіта“: це, власне, одна з трьох тез, що їх виставив тов. Хвильовий. Але Президія не буде заперечувати, коли промовці розсунуть рямці дискусії, широко закресленої т. Хвильовим, беручи тільки на увагу головну мету нашого диспуту.

І може не випадково сталося, що наш диспут у Києві організується 24 травня: як раз рік тому, 26 травня 1924 року, у Малому театрі в Москві був організований великий диспут за участю Луначарського про шляхи розвитку російської літератури. Нехай з де-яким запізненням, до цієї самої теми приступаємо сьогодні ми, пристосувавши її до нашої практики в українській літературі. Мабуть, це сталося не випадково, бо цього, очевидно, вимагає саме життя, що перебуває тепер у процесі піднесення й зросту. Я думаю, що де-які висновки ми сьогодні знайдемо в хаосі й перепльоті окремих думок і ліній.

Дозвольте тепер перейти до нашого порядку дня. Перше слово в цьому порядку має тов. Меженко.

МЕЖЕНКО. В умовах мирного культурного будівництва для радянського суспільства повстало надзвичайно серйозне питання, і вимагає воно негайного собі розв'язання. Це те питання, що так ясно і гостро окреслив т. Хвильовий в статті „Про сатану в бочці“... („Культура і побут“, ч. 17). Де і з ким ми йдемо та куди наші очі маємо звертати? Формулює т. Хвильовий це так: „Європа чи Просвіта“ і рішуче, без найменших застережень спиняється на Європі. Українське культурне життя таке ще не певне в собі, ще воно шукає шляхів, шукає певних громадських форм

(візьмим наші літерат. угруповання, що утворюються, розколюються, об'єднуються, роз'єднуються) і, ясна річ, в цьому процесі шукання необхідно для полегшення знайти собі не тільки провідну точку (така є—і накреслена вона компартією), але і вихідну точку також. З яких принципів засад маємо виходити, з якої культурної орієнтації?

Я не приєдную свого голосу до рішучого тону т. Хвильового, бо в тому рішенні, що він пропонує, вбачаю не меншу загрозу, ніж в самому просвітянстві.

Неясно, власне, вирішено. Європа, але яка Європа? Безсумнівно, що не Європа Лока, П. Бенуа, не Європа, про яку писав Нітті, не Європа Шпенглера, не Європа Тарзана та кінофільм, що до нас сунуть при ласкавій допомозі Вуфку. Ясна річ, не ця. Але що лишається? Кайзер, Вітгофель, *Clarté*, *L'Humanité*? Так вони-ж самі орієнтуються на нас, вони в нас вбачають і джерело і провідників. Європейська література з своїми класичними і псевдокласичними традиціями, з культурою Анатолія Франса та Анрі де-Реньє, Гайма, Гауптмана, Ібсена, Гамсуна, і навіть Д'Анунціо—все це здебільшого те, чого ми зовсім не знаємо. Одні тому що не хочуть, другі тому, що не можуть, і перші категорично відкидають, а другі безапеляційно приймають. Пропозиція т. Хвильового—це вода на млин других. Не треба лити її так рішуче.

Міщанський смак і просвітянська культура зараз не тільки не вмерли, а навпаки—починають вбиватися в силу. Ми стоїмо перед загрозою культури, яка не тільки не знайома нам, але має ворожі проти нас наміри. Ми відстали культурно і економічно, ми, що не маємо авторитетного голосу серед тої самої Європи, опинимося в положенні „прийдіте поклонімося“.

Візьмім приклад РСФСР: театри, книжка, кіно і музика. Вони перекладають сотні романів (а може і тисячі, бо сама Франція їх на місяць випускає не менш, як 100 штук: це точні цифри, а не жарт), а путяще що-небудь з того ми маємо? А театри в Росії знайшли для себе поживу з Європи? Виставляють „Шклянку води“—вже 13-ий рік—і Нарком Луначарський приїздить до Харкова, щоб прочитати лекцію про революційні досягнення **цього** театру. Та „Шклянка води“ це ще добре, бо „Ночной туман“ та весь Островський це значно гірше. Я тепер не можу відрізнити „Іванова Павла“ від халтур академічних, художніх та всіляких інших театрів. Інвалідні городки несуть нам європейську культуру. А „Всаднікі без голови“, „Мечти любові“, „Трагедії любові“, „Любов ето сон упоїтельний“, „Чари любові“, це кіно-Європа? Це те, що заважає нам творити радянське кіно, це ворожа сила, що організує міщанина і виховує його смак так, щоб він і дітей своїх вчив не дивитись на радянське кіно. А музика, гадаєте, краще? Баядерка, Марица, Сильва, донька Сильви,—може цей рік покажуть онуку Сильви—це хіба не та сила, що зараз посередньо чи безпосередньо впливає на Харків і підштовхує його на українізацію опери, тоб-то на українізацію мумій. Хіба це все європейське культурне життя краще від нашого просвітянства? Гірше. Бо з просвітянством легше боротися, воно має традицію в значній мірі вже деструктовану, а європейська культура має авторитет і це зараз більш небезпечна штука.

Європу ми знаємо не безпосередньо. Ми її самі не беремо, а споживаємо те, що дають нам видавництва Френкеля, „Мысль“, „Пучина“ та різні інші спекулянти від книжки, які на цій Європі „деньгу зашибають“. Справа проста, закордонної книжки ми самі

не втнемо, а української нема. Бери, значить, ту халтуру, що я оце перераховував.

Ми тільки чули, що є Європа з радіо, з тракторами, незвичайними машинами, з дивовижною технікою. Це ми тільки одним вухом чуємо, довідуємося з газет у відділі „Наука та техніка“ (на останній сторінці 30 рядків нонпарели). А самі і запаху Європи не знаємо.

Сумно казати, але є дані гадати, що ми і не досить підготовані прийняти ту Європу. Маємо приклад. Відрядив „Гарт“ до Європи трьох письменників українських. Повернулися. Двоє мовчать, третій, справді, говорить; але що і за що він говорить? Що він побачив? Почитайте його статті в „Культурі і Побуті“, у „Всесвіті“. Від Європи нічого позитивного, крім котелка на голову, лякерок та вічного пера в кишеню на грудях, він не придбав. Він бачив чад від димарів у Празі, голих танцюристок у Парижу і щось середнє між першим і другим в Берліні. Оце, тим часом, майже все, чим він поділився з нами. Правду казати, він ще писав про політичні режими, але ми це знаємо і без нього з наших газет.

Хіба цей приклад не доказ, що наша психіка не гаразд ще приймає західню культуру? Хіба це не мусть бути для нас вказівкою на те, що Європу треба брати якось инакше, а не наосліп? І тут власне справа ходить про те, яку Європу брати і як її до нас пускати. Гасло т. Хвильового мусимо прийняти обережно, бо в ньому криється та-ж сама небезпека, що і в твердженні т. Луначарського про необхідність засвоєння революційним пролетаріатом буржуазної культури. Та буржуазна культура без карантину прийде до нас в вигляді бульварного романа (це сурогат читабельної книжки), сентиментально пошлої

фільми (кохання в десяти тисячах варіацій), мерзотної музики гоп-са-са та баядерочних шедеврів (звідси простий шлях до українізації „Аїди“ та „Євгена Онєгіна“). Наш революційний театр зазнає важкої поразки, бо підуть дивитись не на „Секретаря Профспілки“ і не „Карнавала“, а побіжать на мелодрами та на фарс. Наш театр залишиться без глядача, без матеріяльної бази; і зараз частина його роботи йде в повітря, а тоді художня розпуста потопить його.

Нехай моє запитання трошки скидатиметься на патетичне, але нехай назовуть тих, кого ми з Європи мусимо прийняти безапеляційно, цілком, без обмежень і без редакційних поправок. **10** прізвищ. Але це-ж не вся Європа. А решта потрібує фільтру, та ще її суворого.

Я розумів-би твердження про засвоєння індустріяльної культури, точних знань, але те, що звуть гуманітарною культурою, воно для нас чуже, чуже і вороже, бо творилося в таких суспільних умовах, яких ми не тільки не приймаємо, ба навіть відкидаємо.

Кажуть, що треба вчитися техніки будування тої культури. Тоб-то техніки слова, музики, театру. І справді, це все річ необхідна, пекуча; без цієї техніки ми захлинаємося в просвітянстві, в етнографії, в кустарництві. Думка про таке вивчання справедлива, і треба її підтримати. Але тут і саме питання розв'язується.

Різниця між вивчанням, студіюванням та прищеплюванням, напрямком роботи та культурною орієнтацією полягає в тому, що в першому випадкові ми підходимо, як до матеріялу, що мусимо подолати, в другому — як до чогось вищого, авторитетного безсумнівного.

Різниця, чи ми вивчаємо Байрона, чи беремо його, як літературну основу. Вивчити і засвоїти техніку

французьких парнасців—це не те саме, що прийняти парнасизм. В процесі вивчення переважає момент пізнання методу, прийому. В процесі набування культурної орієнтації переважає момент ідеологічний, тоб-то органічний, внутрішній. Звичайно є різниця, чи виконувати технічно Баха так, як це робить Петрі (так не лише він один може зробити), чи тлумачити, вкладати зміст в Бахові твори за Петрі.

Чи ми приймемо техніку європейського театра й кіно, чи ми візьмемо їх, як культурну провідну лінію? Я не можу заперечувати, що Мопасан майже єдиний в світі майстер дрібної новелі, і його нашому молоднякові треба простудіювати, щоб уміти писати не гірш, треба вловити секрет конструкції дії, будови сюжету, треба досконало вивчити діялогову техніку Дюма-батька, щоб наші твори можна було читати не позіхаючи, як це робить кожен, читаючи „Глобуса“ й „Всесвіт“, але я не гадаю, що ми мали-б укр. новітній літературі прищеплювати традиції Дюма й Мопасана або якщо не прищеплювати, так на них орієнтуватися.

Наші очі не до Європи звернуті, наше устремління культурне не туди має прямувати. В чому полягає вся вага національної політики радвлади? Я гадаю в тому, щоб при допомозі світової техніки розвинути максимум культурно творчої сили, що носить в собі кожна нація, і це є найкоротший шлях до всесвітньої спільної культури.

Можна власне в певні періоди говорити і про орієнтацію, але це тоді, коли між тими культурами нема такої прірви, як між нашими зіпсованими телефонами та 300.000 зареєстрованих радіоабонентів в одному Берліні. Ми стоїмо перед загрозою культурної навали європейського міщанина, бо він в першу чергу посуне до нас в особі Гаймів, Локів,

Бероузів, Кальманів, кіно-шедеврів, і тоді може запізно буде ставити кордони, карантини, контрольні станції.

Треба робити це зараз, щоб пропустити до себе і те, що нам треба, і так, як це для нас не шкідливо.

Наша культурна робота опинилася поміж Сцілою і Харибдою. Просвітянство, від якого ще ми не позбавилися, та європеїзм, якого хочемо набути. Вони, ті дві сили, загрожують розчавити парості молоді радянської культурної роботи.

Не треба гадати, що це питання має інтерес теоретичний, академічний. Зовсім не теорія цікавить нас, але життя, що до нього простягає пазурі ніби радянізований міщанин. Міщанин з Підлипенської просвіти після того, як зняли з репертуару „Сватання на Гончарівці“ та „Жидівку Вихрестку“, вельми музичні речі з щиро українськими співами та танцями, нашвидку європеїзується, складає сині штани та вишивану сорочку до скрині, перевдягається в камзоли та жабо і завзято українізує оперу.

Хіба українізація опери з витратою на це десятків тисяч карбованців не є ознакою контактування двох міщанських традицій? Це приклад з музичної культури.

Тут може найбільш позначилася перемога Європи.

В інших ділянках ми не знайдемо таких яскравих фактів, але є явища загрозливі проти нашої безсилости і безсумнівно серйозні.

Кіно європейське несе тонку отруту, нею майже непомітно просотані всі фільми. В найбільш ніби безпечних сюжетах, ситуаціях криється ворожа нам ідеологія, приховано під бездоганною технікою загрозливий для нас міщанський смак, інтелігенщина в найгіршому розумінні цього слова. Захоплюючи, приваблюючи глядача досконалою технікою, ці філь-

ми (і то найбезпечніші) труять психіку тої стотисячної маси, що споживає закордонну кіно-продукцію.

А що даємо ми? Агітфільми. До них смак вже минувся. Грубу вульгарну, примітивну агітку, так звану американізовану фільму протиставляємо ми. Замість творення художньої фільми, що мусіла-б боротися з кіноевропою її-ж таки зброєю, ми постачаємо матеріал, що міг бути цікавим тільки в умовах військового комунізму. Ми не можемо конкурувати на кінофронті, і наслідки маємо досить показні. „Мечта любові“ витримує сотні сеансів, а „Укразія“ до 3-х десятків не дотягла навіть при шаленій рекламі. Ясна річ, що американський трюкізм в нашій трактовці та в нашому виконанні не може спинити переможного ходу „Всадників без голови“, а „Папч-росниця от Моссельпрома“ пасе задніх порівнюючи з „Дівчиною з Пікаділі“.

Ми мусимо зрозуміти, що „Бандою батька Книша“ ми не перемаємо „Людини без імени“.

А література? Чи ми не маємо вже вульгаризованого Генрі в особі Слісаренка? Ріжниця між новим американізованим українцем і просвітлянином порівнюючи не велика. Той лаявся з нахилом до етнографізму—„воша йому в потилицю“ (персонаж із співочих товариств),—а цей матерщиною сипле. Завдайте собі праці і підрахуйте, скільки похабних слів в останній книзі Олекси Слісаренка „Сто тисяч сил“. На сторінку припадає більш, як по одному разу. І це поруч з очевидним намаганням утворити читабельний цікавий сюжет, брак літературної техніки поповнюється босяцьким жаргоном американізованого люмпен-пролетаря. І це не випадкове явище, бо і Копиленко починає котитись по цій доріжці, і інші молоді, що виступають по часописах, (не виключаючи навіть „Червоний Шлях“), виявляють нахил утворити

такий синтез європейського бульвару з просвітянськими та босяцькими традиціями, що у нас живуть від Грінченка та Винниченка.

А що ми можемо протиставити? Хіба ми маємо ту європейську книжку, що мала-б виправити всі ці одхилення? Ми споживаємо Європу через вид-во „Мысль“, — воно для зручності перекинуло сюди філію і друкує в Києві більш, ніж ДВУ. Ми без кінця розмовляємо про культурний Захід і ті мінімальні можливості використовуємо на те, щоб дати новелі Гайма, що правда—в доброму перекладі, але що-ж то за література?

Ми колись ще до війни пишалися з того, що випередили Росію в перекладах з Ібаньєса. Ми, мовляв, перші почали його перекладати, а потім вже росіяни довідалися про такого письменника. А сьогодні чи багато з нас знає Ібаньєса, та може бодай тільки назвати з його творів? І це простий наслідок того, що ми не самі беремо Європу, а споживаємо те, на чому вигідніше спекулювати гр. Френкелю.

В такі потворні, загрозливі форми складається наша сьогоднішня культурна ситуація.

Як-же на це ми маємо реагувати? У Харкові на одній з вечірок „Плугу“ т. Пилипенко, обговорюючи нашу сьогоднішню тему, висловив, кажуть, таку думку, що зараз висновки робити зарано, а треба ще подивитись на те, яких це форм набере, мовляв, історія покаже.

Я думаю, що в такому непротивленстві, в вульгаризованому або примітивізованому толстовстві полягає неймовірно велика загроза. Безумовно, ми мусимо активно реагувати на ті культурні сили, на ті культурні течії й впливи, що прийдуть до нас з Європи. Я гадаю, що вирішення мусить полягати як раз посередині, власне не зовсім посередині: одки-

пувши тезу — Просвіта, можна прийняти тезу — Європа, але-ж з тим, що ця Європа мусить бути дуже суворо нами просіяна, проконтрольована, але подана нам безумовно в такій великій кількості, що ми могли-б її споживати. Ця просіяна, проконтрольована Європа повинна бути подана такою, якою вона потрібна нам: щоб ми могли використати всі технічні здобутки для своєї роботи. Тут в нас є літературний молодняк, який зараз так багато працює над собою, над літературою, й він фактично, не маючи гарних прикладів, все-ж таки мусить брати Європу або в такому вигляді, як я тільки-що сказав, або не Європу, а модернізоване просвітянство в особі Олексія Слісаренка. Я гадаю, що Європа технічно не загрозива нашої ідеології. Без сумніву, що потрібні надзвичайно ясні й чіткі корективи, але не моє завдання ці корективи зараз редагувати, не моє завдання їх формулювати. Я хотів тільки накреслити ту лінію, по якій ми маємо йти, і гадаю, що слідуючі товариші, що будуть виступати, більше сконденсують тіштання, що я зараз накреслив. (Оплески).

ГОЛОВА. Слово належить представникові Київської Філії „Гарт“, Коваленкові.

КОВАЛЕНКО. (Оплески, привітання). Т.т., на превеликий жаль, з революційних угрупувань м. Києва, офіційно представлений один „Гарт“. Це, звичайно, значно ускладнює сьогоднішній диспут, поскільки він вже зарані „засуджений“ на певну односторонність. Ми, товариші, виступаємо тут не перший раз, і не перший раз нам доводиться стріватись з тим явищем, що завжди вже існує два окремих погляди й завше ті погляди стикаються без жодного компромісу. Очевидно, це повториться й сьогодні, очевидно ми й сьогодні не договоримось до якоїсь спільної

думки, поскільки це випливає з певних класових причин. (Сміх по залі, оплески).

Тут значна частина товаришів „вдарилась“ у веселощі (оплески). Що-ж, буває весело їм, буває весело й нам. Це залежить від складу аудиторії.

Починаю з критики де-яких положень тов. Меженка, які він висловив у своєму докладі, а потім перейду до свого слова про перспективи розвитку сучасної літератури. Тема тов. Меженка приблизно така: „Європа чи Просвіта“—при чому він коментує, як погано нами засвоюється „Європа“ й як пишно в нас процвітає „Просвіта“. Дозволю собі порушити той „оптимізм“ тов. Меженка й дозволю змалювати становище в більш песимістичних тонах для нього, і більш оптимістичних з точки погляду представників революційної культури та літератури. Які основні положення доповідача?

По-перше: гартованці їздили в Європу для змички.

По-друге: гартованці змички не провели.

По-третє: тов. Поліщук й К^о нічого більш не бачили, тільки голі ніжки танцющиць і „прочі престі“ Європи (у залі сміх).

Товариші, мені здається, що коли тов. Поліщук в цілій низці статтів висловив свої думки про сучасне упадочне становище Європи, то це тому, що йому доводилось змальовувати, чим власне різниться наша здорова культура від культури європейської, гнилої. І безперечно не випадок, що тов. Поліщук у цілому ряді статтів звертає нашу увагу на те, якою може бути буржуазна й дрібнобуржуазна Європа, але гартованці констатують також, якою може бути Європа пролетарська. Ми маємо приклад, що гартованці не тільки дивились на голі ніжки танцющиць, а що вони нав'язали тісний зв'язок з французькою комуністичною групою

„Клярте“, що вони обмінялись відповідними деклараціями й установили певні форми контакту. Наші гартованці звертали увагу і на здоровий бік Європи, і не їх вина, що той бік виявлено майже тільки в одній групі „Клярте“.

Тепер що до необхідності засвоєння європейської техніки й культури. Безперечно, така необхідність відчувається досить гостро. З тим усі товариші погоджуються, й погодився з тим докладчик тов. Меженко, але-ж не все європейське гарне, не вся техніка європейської культури може бути пересаджена на наш ґрунт, щоб дати здорові сходи. Безперечно, що коли ми будемо брати якісь запозичення в галузі літератури, то ми залишимо Європу з її містицизмом, символізмом і крайнім індивідуалізмом, а візьмемо собі те здорове, що зможе прийнятись у нас, ті елементи, які відбиватимуть нове революційне життя. Це наш підхід до Європи. Це наша точка зору на змичку з Європою.

Після того, тов. Меженко докладно й колоритно змалював нам, як погано Європа прививається у нашій „варварській країні“. Тут тов. Меженко посилався на „Всесвіт“, на „Глобус“ й на кіно, нарешті—на Слісаренка, який ніби-то „кустарнічає“ й погано сприймає життя. Бачите, товариші, коли одні позіхають, читаючи „Всесвіт“ та „Глобус“, то другі позіхають, читаючи наших провансальських трубадурів на зразок Рильського (ліва сторона оплески). І ми не журимось, коли певна частина нашого громадянства позіхає, читаючи „Всесвіт“ чи „Глобус“, бо ми в своїй роботі орієнтуємось на обслуговування зовсім інших, революційних і пролетарських, мас.

Що до кіно-фільми, то коли яка-небудь зата-скана, пошла, міщанська фільма витримує сто постановок, а така, як „Укразія“, значно менше, то це

пояснюється тільки смаком публіки, котра в кіно ходить і яка має можливість по дорогих квитках те кіно відвідувати. Я не знаю, чи тов. Меженко підрахував ті постановки „Остана Бандури“ та „Лісового Звіря“, які пройшли по робітничих клубах, чи може він „учел“ тільки обетановку Хрещатика й Фундукліївської (по залі сміх). Нас не дуже турбує, що наше кіно в Хрещатицькому районі не дуже відвідують робітничі маси—аби вони відвідували його на заводі „Більшовик“ та в Арсеналі.

Останній козир докладчика: нема у нас культурної літератури—є лиш жалке наслідування Генрі чи інших європейських зразків.

Тов. Меженко був настільки пунктуальний, що підрахував навіть, скільки разів тов. Слісаренко лається в своїому творі. Безперечно, коли тов. Меженко цікавиться тільки цією стороною, то ми його з цим і поздоровляєм, а нас ще цікавить те основне, позитивне, що наша молода література в дрібно-буржуазному оточенні спромоглась зробити на протязі революції і все-ж таки, не дивлячись на перешкоди, зробила. Ми підходимо до нашої літератури з іншою статистикою, як тов. Меженко.

Тепер основний висновок із всіх докладів, які тут на різних вечорах читались про наше культурне будівництво: чи то про театр, чи про літературу. Наші критики завжди не погоджувались, завше критикували, завше підкреслювали всі хиби й казали: „дивіться, які ми дурні, які ми відсталі“, але вони ніколи не давали конкретної поради, як позбутись цих хиб. І в даному разі тов. Меженко „предусмотрительно“ зазначив, не дивлячись на свою срудницю, що порадити нічого не можна—пронадайте, мов, далі, а я критикнув, лайнув нову літературу, та й годі. Така в основі установка нашого

докладника. Мої корективи освітають інші погляди на нашу європеїзацію і розвиток культури. Тепер я маю перейти до теми мого слова до сучасного літературного становища і до перспектив розвитку української літератури. Для того, щоб зрозуміти цей розвиток, треба намітити його тенденцію у минулому, бо ніщо в світі не вискакує, як Гіндиш з конопель, бо все йде послідовно і нічого з неба не береться, а певний процес поступово наростає, аж поки ця еволюція не дійде до кінцевого пункту — революції.

Які основні тенденції літератури близького минулого часу? Основною такою тенденцією є полівішня з одного боку, а з другого боку тенденція диференціації.

Приблизно в кінці 1923 року ми в Києві бачимо дуже консервативну літературну групування майже виключно формального характеру. Це з одного боку „неокласики“, що подавали нам Європу 50-х років минулого століття, а з другого боку — футуристи, які подавали нам Європу якого-небудь двохтисячного року; посередині-ж була пустота. В пролетарському центрі, Харкові, представлено було літературу й пролетарськими та революційно-селянськими громадськими групами. Того-ж вимагало й наше кийвське життя, і в результаті з'явилась студія „Гарту“ й „Плугу“ у Києві. Після цього, почасти під натиском цих організацій, почасти під натиском самого життя починається загальне полівішня. Навіть „неокласики“, навіть європейці минулого століття, пробують якось пристосуватись до нашої революції, і від поезії „традиційного сала“ й горілки, від поем „На узліссі“ вони переходять до „Маршів“ і „Закликів“ на честь нашої революції. Я посилаюсь тут на твори Рильського, але я повинен сказати, що коли він

живописно передавав „нову“ й „європейську“ поезію горілки й галушок, то зовсім неколоритно виходила у нього революція. Тут він наслідував революційну макулатуру найгіршого ґатунку. Це зрозуміло, це пояснюється психологією автора, але все-таки всякий міг помічати певне полівіння. Відповідно до цього стихійного полівіння, від „неокласиків“ відколюється „Ланка“, яка ще більше хоче примиритись з тою „ворожою, звірячою стихією революційною“ й до неї пристосуватись.

З другого боку, група революційної інтелігенції, що була об'єднана в Києві в „Аспанфуті“, теж починає лівіти, починає брати курс на масу, і в наслідок цієї тактики докочується врешті до правильної пролетарської постановки літератури і навіть почасти зливається з основною пролетарською організацією „Гарт“. З одного боку полівіння, з другого диференціяція. „Ланка“ одколосась від „неокласиків“, „Аспанфут“ розколовся на цілу низку груп і настільки до „Гарту“ і „Плугу“ наблизився, що методи їх роботи почали збігатися. Таким чином ми маємо на сьогоднішній день ясно виражені два ворожих табори: з одного боку лівий фронт нашого мистецтва—пролетарські й селянські революційні групи, з другого—консервативна інтелігенція, яка й досі топчеться на місці, і досі нерішуче попутничає, навіть зовсім не з'ясувавши революційних методів роботи.

Сьогоднішній диспут, власне кажучи, улаштований з приводу статті Хвильового, з приводу цього славнозвісного кличу „Європа чи Просвіта“. Доведеться, товариші, приблизно з'ясувати, яку Європу розуміє тов. Хвильовий, що саме європейського нам треба позичити в нашої радянської, як зве її Хвильовий, інтелігенції, а чому можна дати й спокій.

Перш за все, у якої інтелігенції повинен учитися сьогоднішній молодий письменник, що вийшов з пролетаріату або з селянських мас? Безперечно, ця інтелігенція не є „неокласики“ або „Ланка“, бо не дивлючись на те, що вони дуже гарно критикують наші культурні начинання, вони дуже погано самі працюють для цих начинань. Ми маємо, що за 7 років революції ці інтелігенти „європейці“ не створили абсолютно нічого, щоб просунути Європу на Україну, і навіть оцей журнал, який вони спромоглись видавати, оцей знаменитий „Життя і Революція“, яскраво свідчить про політичне і культурне банкрутство цих груп перед нашою революцією. Справді, що це за орган, думки якого вони рекомендують нашій сільській інтелігенції, нашому сільському активу до робкорів і сількорів включно? Це безперечно орган систематичної агітації і пропаганди оцих самих вузеньких обмежених ідей, що підносяться певно, як „академічна культура“, нашому революційному селу, нашій сільській інтелігенції, котра отримує цей орган в свої руки. Ця культура не зовсім нова. Наприклад, в журналі „Життя й Революція“ ми знайдемо в першому номері таку новинку, як розвідку про Міцкевича. По-друге, ця література не досить доскональна в своїй політичній частині. Не говоримо вже про те, що де-які політичні статті даються зовсім неавторитетними особами, якимись невідомими авторами, наприклад під ініціалом М. Г., що трактують про нашу політику на селі, або трапляються такі матеріали, як стаття Могилянського, що бере „злободенну“ тему про падіння царату і про відношення до цього французьких чи англійських дипломатів,—але коли перейдемо до культури, то побачимо те саме убожество, ту саму односторонність критики, яка не дає ніяких конкретних висновків для живого духу.

Наші патентовані академічні критики переважно лаються в критичних розвідках та бібліографічних статтях, хоч самі нічого революційного, нічого нового зробити не в силах. На їх погляд, всі молоді письменники—чи то Качура, чи інші,—всі вони або дегенерати, або безнадійні люди в літературі. Це одна тактика нашої „революційної інтелігенції“, яка мусить давати Європу, і друга тактика—це різні рисковані поради, дуже обережні, дуже замасковані, щоб побачити основну установку, основну ідею, яка підноситься нашому сільському активу. Це, поперше, нарікання, чому наша революція не процвітає в літературі,—а не процвітає вона тому, що ми не здібні об'єктивно підійти до неї, не можемо, так би мовити, взяти анатомічного ножа і викрити цю революцію. По-друге, „плач на ріках Вавилонських“ лунає про те, що в нас література заповнена макулатурою революційною, що вона не в силі з цієї макулатури вибитись, не має здорової думки. З погляду цієї обережної критики виходить, що все в нас погано, а як вийти з цього положення, хто його знає, хоч іди та й топись.

Безперечно, не на таку Європу і не на таких помічників ми розраховуємо в своїй роботі. Ми ґрунтуємось на справжніх групах революційної інтелігенції, яка знайшла собі притулок в революційних організаціях—в „Гарті“, „Плузі“, „Жовтні“.

Тепер друге питання—про „просвіту“. Даремно наша критика так ухопилась за це слово, даремно думають довести, що вся політика „Плугу“ й „Гарту“, вся політична робота на селі, що це є страшна „просвіта“. Я гадаю, що комсомол на селі це не „просвіта“, що партія на селі це не „просвіта“, і коли „Плуг“ на ці елементи спирається, то значить нічого боятись його „просвітництва“, нічого пла-

кати, що наша культура загибає. Тепер на останне, досить серйозне питання відносно художності та читабельності...

ГОЛОВА. Час ваш закінчився. Дозвольте згідно з регламентом провадити жорстоку політику. Слово має тов. Зеров.

ЗЕРОВ. Дозвольте мені, на початку, — щоб з'ясувати, на якій позиції в цій нашій суперечці „Европа чи Просвіта“ стою я, — розпочати з вступного слова т. Меженка.

Не можу сказати, щоб це вступне слово задовольнило мене виразністю своїх контурів. Воно трохи нагадало мені ті знамениті різдвяні ляльки, що вішають по ялинках: половина фізіономії плаче, а половина сміється (в залі сміх). Початок його — мені здавалося — прозвучав „за упокой“, наприкінці враз стали пробиватися окремі нотки „во здоровіє“.

На мій погляд, одправна точка промови взята невірно. Є певне непорозуміння в тому, як т. Меженко формує головні тези статті Хвильового: „Т. Хвильовий лє воду на млина тим, хто без огляду й застереження приймає Європу“... Таким чином складається вражіння, ніби стаття Хвильового то є якийсь пролог до позверхового сприйняття Європи, до лакованих черевичків Валеріяна Поліщука... і далі: Хвильовий (сам!) „рішуче і без застережень спиняється на Європі“.

Я думаю, що для всіх, хто прийшов у цю залю не ради спорту, не тільки

зреть бег коней и бой певцов,

а і вияснити для себе різниці наших літературних позицій, — для всіх тих ясно, що в статті Хвильового нема нічого, що їй закидає тов. Меженко. Стаття ця спиняється власне на першій дилемі: „Про-

світа чи Європа"—на „Просвіті“, на нашій літературній убогості, на непоборному міщанстві, яким починає проймається так звана пролетарська література. В якому-ж розумінні треба брати Європу (другий член цього протиставлення), те знаряддя, що їм треба побороти тенденцію, виявлену частиною нашої пролетарської літератури,—цього в статті Хвильового не з'ясовано зовсім. Думаю,—він ще має висвітлити позитивний бік своєї позиції в другій, заповіданій, статті. Але навіть, коли ми приглянемося до першої статті, опублікованої, ми ніде не побачимо, щоб під Європою він розумів бульварний роман і видавництво на зразок Френкелевого. Загальний тон статті дозволяє твердити, що цю Європу він менш за все має на оці, коли говорить про Європу, як про лік на наші літературні рани. Гадаю, з усього контексту видно, що Європа в статті Хвильового то є символ міцної культурної традиції, суворого життєвої конкуренції, суворого мистецького добору. Це звучить у статті так виразно, що всю її можна собі усвідомити тільки як заклик зрівнятися з культурою, що панує там—в її найвищих технічних здобутках. Європа у Хвильового фігурує, як трамплін, що може нам стати на вищій ступні культурної творчості, як засіб підвищити „нашу власну кваліфікацію“. А раз мова мовиться про засіб самопровірки, про учебний матеріал, то нема чого закидати Хвильовому, чи то боронити його, як проповідника міщанської Європи... Європу повинно брати, як школу, що підійме на вершини нашу мистецьку техніку, утворить з нашої творчості могутній культурою слова потік, що на поверхні примусить держатися тріски і сміття графоманії. Так, думаю я, і треба розуміти цей заклик і гасло. В нім звучить для нас пересторога—на смітник не йти і в помийній ямі не

валлятися. І даремно т. Коваленко закидає нам „плач на ріках Вавилонських“. Скоріше вже його промова (чи то співдоклад) прозвучав, як своєрідна панахида на звалищах гнилої (що дуже й дуже давно гниє і все зогнити до краю не може), до смерти вже приговореної, європейської культури...

Проти чого-ж ми повинні боротися во ім'я цього гасла—підвищення нашої культурної кваліфікації, стоячи на ґрунті розуміння Європи, як учебного матеріалу, як технічного вправлення?

Перш за все, проти того вопіючого неутва, яке в нашій літературі почало розташовуватись. Я пригадую критичну статтю одного автора про літературний Київ в збірнику „Київ-Гарт“. Я вас запитаю, невже в нормальних умовах літературного життя можливий такий випадок, щоб людина виступала в печаті статтею на літературну тему і розумілася на цій літературі стільки-ж, скільки ми всі розуміємось на китайській мові? (бурхливі оплески). Бо коли критик закидає робітникові над словом, що той перекладає октави та анапести Горація, то хіба не ясно, що він не знає елементарних річей, бо в анапестах Горацій не повинен, а октави в літературах європейських з'явилися тільки через 1300—1400 літ по смерті Горація. Я вас запитаю: де, в яких умовах, в яких нормальних літературних обставинах, можливі такі критичні виступи, коли людина подає голос і вважає, що стоїть на аванпостах культурної творчості, а такої азбуки не знає?

А подивіться, як цей критик—т. Коваленкові він знайомий—говорить з письменником. Він санкціонує, побиває, розправляєється. Він поводитьься з письменниками, немов з каторжниками—як влучно сказав колись Чехов...

По друге, ми повинні боротися проти гуртківства

і гурткового патріотизму, гурткової виключності в наших літературних відносинах. Я не знаю... але по мойому говорити це — труїзм. І проте такі твердження навіть із дуже авторитетних уст прозвучали. Я пригадую знаменитий московський диспут і постанови про літературну політику Р. К. П. Там досить виразно і ясно було сказано, що всі пролетарські літературні угруповання даремно претендують на роль повноважних представників, літературних виділів тих чи інших соціальних груп,—складаються вони здебільшого з людей декласованих, одірваних од свого ґрунту і часто становлять з себе те, що зветься богомою. Звідси зрозуміло, чому гуртківство доходить у нас до крайнього виразу. Щоб далеко за прикладами не ходити, давайте візьмемо газету „Більшовик“, її відділ „Культура й Мистецтво“... Ми тут сперечаємось не перший раз,— і от кожного разу, коли я беру справоздання про академічні вечірки, я бачу, що воно „вопієт“—зумисним переинакшенням фактів. Коли, скажемо, Ярошенко приходить на академічну вечірку і говорить під час дебатів якусь нісенітницю, на зразок тієї, що „німець вигдавав обез'яну“... ні не будемо говорити так!.. коли Ярошенко спрощує, впадає в неточності, твердить, що „Дарвін довів походження людини від малпи“,—в справозданнях „Більшовика“ його виступи оказуються блискучими, єдино-вірними. Але варт такому письменникові вийти з підопечної організації, і він одразу тратить всю „благодать“, яка невидимо спочивала досі на його літературних здібностях, робиться трупом (звучні оплески). Належте до певної групи—і вас будуть уважати правим, за вами визнаватимуть рацію. Ви маєте патент на істину,—щось в ролі льготного квитка на воду, що видається в профспілці (сміх, оплески). Приналежність до гуртка, як критерій істини... проти та-

кого критерія істини у всякому разі ми повинні протестувати.

Третє, що ми повинні сказати, це те (я дуже вдячний т. Деснякові, що цю мою думку на сторінках „Більшовика“ подано правильно...) це те, що атмосфера учеництва у нас ненормальна. Ми не досліджуємо форми; у нас письменник не виробляє для себе літературної манери, яку бере в основу свого оформлення життєвого матеріалу. Наші молоді автори власне ще не починали вчитися. Я поясню це маленьким прикладом. Появився в літературі Хвильовий з своєю зразковою, досконалою прозою, і зразу всі молоді автори намагаються писати, як Хвильовий. Переймають його зовнішні прийоми; вплітають в епічне оповідання ліричні пасажі і перетворюють живу рису письменницької вдачі у змертвілий літературний засіб... Коли-ж ви опанували видимою літературною технікою, ви вже великий майстер. Ви можете заплющити очі на те, що, власне, ви як письменник, не поставили першого питання: що-ж є мій фах, як письменника, до чого я прямую і яка моя власна манера? Ви можете не звертати уваги, що ваша літературна форма взята на прокат і не пасує до вашої письменницької вдачі... Ось чому у нас так багато готових зворотів, утертих конструкцій, так багато шаблону. Талановитий Фальківський, на сторінках „Культури і Побуту“, в живий емоціонально вірш вкрапляє такі місця:

Мої пісні, то шум турбіни,
Мої пісні—варстатів спів.

Як тут не взяти під сумнів, чи чув-же коли тов. Фальківський справжній шум турбіни?.. Я не знаю, на що сподіваються наші поети, коли пишуть оці мертві слова про трактори, турбіни... і т. д.? Може, вони гадають, що всі ті машини, мертвий ін-

вентар поезії, не запротестують проти їх писаннів... Але право, инколи починає здаватись, що ще два-три десятки таких поезій, і навіть мертві трактори почнуть добирати, хто їх любить, хто їм відкриває перспективи, а хто тільки на них заробляє. (Сміх, оплески).

Тепер я перехожу до того, що власне ми повинні робити позитивного, щоб у нас запанувала „Європа“, щоб оці заклики до засвоєння джерел, до аналізу великих зразків, до культурності в нашій літературній практиці, в нашій мистецькій роботі дали свій плід.

Я думаю, що справжня культура у нас запанує тоді, коли ми усвідомимо собі, що ми уже маємо. Ми повинні—на току критики, з лопатою в руках, як колись казав Куліш—вибагливо і незалежно від попередніх оцінок переглянути дотеперішнє надбання української літератури. Ми повинні знов і по-новому придивитись до наших уславлених письменників, инколи тільки з голосу нам відомих, з'ясувати їх значіння для нинішнього нашого розвитку, їхнє місце в нашій літературній традиції. Нам треба вивчити Франка і Лесю Українку, пригадати забутих, вернути українській літературі цілу низку „отторжених“ від нас письменників. Ми, так-би мовити, повинні весь цей скарб, все це наше багатство, якого й досі гаразд не знаємо, за своїти, вияснити, в якій мірі воно, це багатство, утворює той ґрунт, на якому ми маємо стояти в дальшому сприйманні, в дальшому засвоюванні, в дальшому прокладанні літературних шляхів. Може не всі присутні з цим згодяться, але я скажу, що чим глибше ми будемо досліджувати, чим глибше закладатимемо фундамент, тим вище буде наше будівництво.

По-друге, ми повинні пересадити до себе цілу

низку найвидатніших творів колишнього й сучасного європейського письменства,—розуміється, не П'єра Бенуа... хоч може й П'єра Бенуа, бо він все таки далеко кращий від нашого Олекси Слісаренка... (бурхливі оплески в цілій залі). Ця низка славних авторів і творів становить справжній капітал культури, і ми повинні його придбати.

І нарешті третє, що повинно у нас бути,—це атмосфера здорової літературної конкуренції. Повинна бути атмосфера, до якої в Москві уже закликають: про цю конкуренцію говорив т. Бухарин на Московському совіщанні, і там його тези прийняли і поруч з іншими лягли в основу літературної політики... Цей шлях—і наш шлях. Ми не менше повинні шанувати кожне культурне надбання. Ми повинні плекати його... Коли ми протиставляємо свою державну й воєнну міць Європі, ми відчуваємо потребу закладати доброхем, напружувати всі свої культурні ресурси. Чому-ж у літературі ми вважаємо можливим зоставатися при кустарництві й „просвітянстві“, проти танків висуваємо тачанки, а то й вози, цілий козацький табор, з возів складений?..

Ми повинні повсякчас заявляти про потребу уважного відношення до всякої культурної цінності. Ми повинні заявити, що ми хочемо такої літературної обстановки, в якій будуть цінитися не маніфест, а робота письменника; і не убога суперечка на теоретичні теми—повторення все тої-ж пластинки з хрипучого грамофону—а жива й серйозна студія літературна; не письменницький кар'єризм „человека из организации“, а художня вибагливість автора перш за все до самого себе.

Це дуже й дуже побожні, помірковані бажання, *ria desiderata*... і великий сором для нашої культурної обстановки, коли такі помірковані бажання

для багатьох наших літератів все ще являються максимальними (довгі, гучні оплески усієї залі).

ГОЛОВА. Слово належить тов. Деснякові, представникові літературної організації „Жовтень“.

ДЕСНЯК. Постановка питання „Європа чи Просвіта“ в культурному будівництві на Україні не нова. Ще до Жовтневої Революції боротьба за „Європу“ й проти „Просвіти“ була в українській літературі, в українському театрі, і набирала досить гострих форм. Тоді ця боротьба в такій постановці відповідала певній установці, й тому до 1917 хоч-би року, вона була життєвою.

Самі умови культурного розвитку на Україні спричинились до того, що зокрема в літературі місто, міські теми фігурували дуже мало, і театр і література зростали в великій мірі на трухлявому селянському етнографізмі. Через це й урбанізація літератури до революції була справою аж надто актуальною. Це й відзначала критика. Я роблю це зауваження, щоб ще раз сказати, що постановка питання „Європа чи Просвіта“ не нова, і тому нинішня постановка цього питання, коли-б її розуміти тільки зовнішньо, була-б старою, але в нинішній постановці ховається новий зміст. Через це зачеплене питання треба дискутувати, і треба дискутувати досить гостро.

Справді, „Європа чи Просвіта“? Тов. Зеров, приєднуючи свій голос до Хвильового, зробив постановку інакше — „культура чи халтура¹⁾“. З цього й видно, що тепер питання „Європа чи Просвіта“ має зовсім інший характер.

¹⁾ Тов. Десняк тут має на увазі виступ т. Зерова з такою думкою на одній із попередніх вечірок. Ред.

Зараз ми відкидаємо розмежування в літературі по ознаках територіальних—на сільську й міську літературу. Бо після Жовтневої Революції, після переоцінки цінностей, всі справи пішли іншим шляхом, і про цей шлях я буду говорити.

Зараз не можна сказати, що вся міська культура є єдиною цінністю, і що зокрема так звану „сільську літературу“ ми відкидаємо. Урбанізація літератури зараз абсолютно не актуальне для нас питання. Ми зараз інше питання ставимо—питання про перенесення принципів Жовтня в культурне будівництво, зокрема в процесі розвитку української післяжовтневої літератури, втілення гасел Жовтня в практичну літературну роботу, творчість—ось сьогоднішнє актуальне питання; яке треба обговорювати. Ось через що мусить бути ясним те, що не можна зараз робити протиставлення à la Хвильовий: на одному боці „Європа“ (культура), й на другому „Просвіта“ (культура). Це безперечно шкідливий ухил тов. Хвильового, й представник Гарту, Коваленко, гостро поставився до його виступу. Але зате Зеров ті погляди Хвильового прийняв, як свої, як символ віри. Прекрасне сполучення для полеміста,—кращого не може бути. Проте не буду полемізувати, лише спробую з'ясувати суть питання.

Тов. Меженко в своєму вступному слові застерігає від „Європи“. Він каже, що не всяку „Європу“ для нас можна приймати, не всякою „Європою“ ми маємо захоплюватись. Він каже, що тільки європейська техніка, досягнення науки—лише це цінно, лише це є той багаж, з якого ми повинні користуватися. Тут треба виразно сказати, що не відкидаючи європейської техніки, ні надбань європейської культури, ми в першу чергу мусимо відкинути ту установку, виходячи з якої розвивається наука й техні-

ка, установку капіталістичну, експлоататорську, яка для нас безперечно шкідлива. Разом з тим відкидаємо її європейське культурно-мистецьке лахміття. Ми мусимо все це не тільки відкидати, а проти його й боротись. Ми мусимо боротись проти „європейської“ установки не тільки в мистецтві й літературі, але й в науці й техніці. Це головне. Треба це особливо підкреслити, яскраво підкреслити, і з цього зробити відповідні висновки. (Сміх по залі).

Європа чи Просвіта, культура чи халтура—це протиставлення зроблено фактично проти пролетарської літератури, проти революційних літературних організацій. І очевидно, це протиставлення з боку „старших“ чи „олімпійців“, як відповідний чинник, відбивається в нашій літературі зараз.

В чому це протиставлення? В чому полягає прірва між „молоддю“ й „олімпійцями“? Невже, т. т. Зеров, Філіпович, Дорошкевич та інші, прірва ця полягає в тому, що революційна літературна молодь не хоче просто так собі вчитися у „професорів“, „учителів літературних“, не хоче безоглядно використовувати літературних „підручників“? Безперечно, не в цьому річ. Ми ставимо питання просто й кажемо, що тут різниця в установці, різниця в напрямку, в ідеології. Різниця в тому, що молодь розуміє по іншому всі підвалини літературної творчості. Наприклад, скажемо, естетика, художність і т. інше. Виходячи з класового пролетарського розуміння „естетики“, ми скажемо, що для пролетаря не буде естетичним те, що естетично для рафінованих фахівців „європейської культури“ і навпаки. (Оплески). В цьому й полягає корінь протиставлення, корінь цього розриву, проти якого й протестують наші опоненти, не рушаючи ні на крок зі своїх ідеологічних позицій. Звертаючись до нашої київської і взагалі української

дійсності тов. Зеров сказав, що він протестує проти перкручування, яке трапляється в нашій критиці, проти неуцтва, яке зараз, на його думку, є основою діяльності кожного пролетарського письменника, за винятком, хіба, Хвильового, якого він по „небесним причинам“ визнає, як певний авторитет.

ЗЕРОВ. Йогансена й Сосюру по земних.

ДЕСНЯК. Тим гірше для Йогансена й Сосюри і гірше для вас. (По залі сміх). В чому-ж тов. Зеров вбачає неуцтво? Він вбачає його в тому, що пролетарські письменники не встигли ще засвоїти собі всіх культурних надбань і всієї техніки. Він пропонує далі зараз витягти „з-під спуду“ весь український літературний скарб. Тут він назвав поки що Франка, Лесю Українку, але він скоро витягне й Старицьку-Черняхівську.

СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА. Я тут. (Сміх).

ДЕСНЯК. Ми ввесь час в своїй загальній культурній роботі використовуємо всі культурні надбання, які цього заслуговують і які в процесі нашого культурного будівництва мають для нас цінність, які для нас хоч-би не шкідливі. Все ж шкідливе ми зараз силкуємося виправити, локалізувати шкідливість нашою правильно поставленою марксистською пролетарською критикою.

Цієї критики не бачить тов. Зеров. Вона поки що, на його думку, не йде далі газетного характеру, публіцистики. Ну що ж, для цієї доби ми скористуємось і цими засобами. У всякому разі він у наших руках більш могутній, ніж метод рафінованої „формальної“ критики в руках Зерова. З нашої публіцистично-газетної „критики“, що її використовуємо зараз, гадаємо, незабаром створиться краща, але все одно й від неї Зерову не поздоровиться. У всякому

разі це вимагає свого часу. І час остаточного удосконалення критики зараз наближається.

Тов. Зеров протестує проти гуртківництва в літературі. Іншими словами, він протестує проти того, що у нас існують і ведуть роботу революційні літературні організації, які постановкою своєї роботи не допускають шкідливого впливу Зерова і компанії. Методи роботи в організаціях навіть з погляду тов. Дорошкевича, як він це відмітив у своїй підсумовуючій статті про літературний рух за 1924 рік¹⁾, мають велику рацію. Ми-ж роботі в революційних літорганізаціях надаємо особливого значіння, бо в цих організаціях на основах самодільности масової, колективної роботи ми виховуємо пролетарських письменників. Звертатися до учителів для того, щоб разом з технікою одержати й червячка, який губить всі підвалини, основи нашої пролетарської творчості, небезпечно зараз. Ми використовуємо все це постільки, поскільки це нам потрібно. І Дорошкевича і Зерова і інших, як спеців од літературної техніки. (Сміх). Це вже говорить за те, яка у нас атмосфера учеництва. Я не розумію, чому Зерову сподобалась моя постановка цього питання в моїй газетній статті. Я в справі учеництва абсолютно не погоджуюсь з тов. Зеровим. (Сміх, оплески).

Тов. Зеров намагається повернути старих письменників до сучасного революційного життя. А ми ставимо до цього певні умови. Ми не говоримо, що вони нам не потрібні, але між нами й ними стоїть ідеологічний бар'єр—це класова пролетарська ідеологія; і коли цей бар'єр, цей перелаз вони перелізуть, тоді, будь ласка, нам з вами буде „по путі“.

¹⁾ У журналі „Життя й Революція“, 1925, кн. 1—2 і 3.

коли-ж перелаз цей вони не зможуть перелізти, наші шляхи розійдуться. В залежності від цього буде вирішена справа здорової літературної конкуренції, якої вимагає Зеров, ховаючи під цим невинним терміном дуже принципову справу. Ця атмосфера в нас характеризується зараз боротьбою пролетарської літератури з літературою дрібно-буржуазною.

І пролетарські письменники будуть використовувати всі засоби, щоб побороти стару, дрібно-буржуазну літературу. Цих засобів у пролетарських письменників дуже багато. І заводити в боротьбі „лібералізм“, іншими словами, позбавити може ще технічно слабшу пролетарську літературу певного привілегованого становища, цього ми, безперечно, зараз не можемо допустити. Привілеговане становище молодій пролетарській літературі, як наше досягнення, воно буде завжди, гадаємо, в наших руках. У всякому разі будемо за нього боротися. Так що даремні сподіванки тов. Зерова і інших, що настав час „мирної літературної конкуренції“.

Треба сказати не „Європа“ й не „Просвіта“, бо зараз „Просвіта“ працює в „підпіллі“, одягши європейський фрак. Те, що зараз спостерігаємо на селі в культурі й літературі з'окрема—це не „Просвіта“. Накидати робітничо-селянському літературному рухові халтурність та просвітянство, це значить вступати з нею в бій. Хто переможе, покаже майбутнє. Одкидаємо й „Європу“. Бо Слісаренко, якого тут дуже лаяли, для нас тисячу раз краще, ніж якийсь там Бенуа. (Оплески).

ГОЛОВА. Слово має представник літературної організації „Ланка“, тов. Підмогильний.

ПІДМОГИЛЬНИЙ. Товариші, на жаль наша сьогоднішня вечірка чи дискусія починає набувати не-

щасливого характеру. Ми вислухали вже кількох промовців, а не бачимо відповіді й конкретних указівок що до шляхів розвитку української літератури. Ми весь час чуємо змагання, здебільшого загальні підходи, ми маємо тільки загальні фрази: будуть боротися пролетарська й буржуазна література, будуть відбуватися процеси полівіння, диференціяції, але це нічого не дає, щоб зрозуміти суть проблеми, що перед нами стоїть.

Мені здається, такого нещасливого характеру дискусія почала набувати з першої доповіді т. Меженка. В статті т. Хвильового не було твердження: „Європа чи просвіта“. Це був ефект, кінцівка. Основне в його статті таке: у нас в літературі з'явився небезпечний тип „ура-комуніста“. Його т. Хвильовий називає „сатаною в бочці“, бо він продовжує давні гопаківські традиції, орієнтуючись за всяких обставин виключно на примітивність свого мислення. І хоч з початку дискусії поставлено дилему: „Європа чи просвіта“, а відразу виявилось, що це є ніяка дилема, бо самі розуміння ті невиразні, й кожен тлумачить їх по-своєму.

Т. Хвильовий порушив питання про факт, не специфічно літературі притаманний. „Сатана в бочці“ з'являється в усіх галузях нашого життя. В галузі адміністративній хай це буде голова Сільради, що своїм урядуванням глушить усяку ініціативу; в галузі господарчій хай це буде господарник, що використовує своє становище ради власної кешені. Скрізь знайомий „кум-мірошник“ є, але треба сказати, що ніде, як у літературі, немає таких сприятних умов, щоб цей „кум“ появився. Чого так? До цього призводить специфічне становище літератури, як мистецтва. Її великий плюс полягає на тому, що вона з мистецтв найзрозуміліша, бо за матеріал вона має

слово, яким ми користуємося й у повсякденній мові. Але це становить і мінус її, бо сюди „йдуть пробувати сили“ всі, хто тільки хоче. Коли-б який товариш „спробував“ написати сонату і сказав-би, що це гарна соната, бо в неї гарна ідеологія, то ніхто не завагався-б йому відповісти, що це музична нісенітниця, і ніхто-б тієї сонати не слухав. Коли-б цей товариш узявся-б малювати, маючи такі здібності до малярства, як багато-хто з наших поетів до поезії, то ніхто не ходив-би дивитись на його картини за те, що вони ідеологічно витримані. А в літературі це просто — пиши, коли вмієш писати взагалі.

Тому в літературу дуже багато йде „пробувати“, і оці „багато“ творять той ґрунт, що з нього виростає „кум-мірошник“. Взагалі, це не погано, що багато пробує, але в нас це сприяє тому, що з кадру непідготованих, малоталановитих письменників виходять кінець-кінцем „сатани в бочці“. Бо становище в нас таке, що людині, коли вона засвоїть певні принципи, що є офіційні, багато й багато прощається за бездарність і надто багато дається їй прав. Це й є основна причина того, що на літературному полі в нас є тертя, яке гальмує розвиток літератури.

Поставимо питання так: чого вимагати від письменника? Найпримітивніша, найпростіша вимога, грубо її формулюючи, це щоб цікаво було читати, щоб твір був хоч мінімально художній. Така вимога є категорична, і ставити її треба до кожного письменника. А в наших умовах її ставити необов'язково, бо матеріял у нас цінують, коли він відповідає чомусь іншому, тільки не літературним вимогам. А саме—у нас всякий твір, коли він абсолютно й категорично не відповідає вимогам офіційної ідеології, засуджують незалежно від того, чи гарний він, чи дійсний і чи

погрібний. Користуючись цим, „сатана в бочці“, за-
своївши в примітивах ідеологію, засинає наше пись-
менство макулатурою і починає захоплювати ко-
мандні в літературі висоти. Підвищити рівень ху-
дожніх вимог у нашій літературі—це є перший крок
на шляху її розвитку...¹⁾).

ГОЛОВА. Слово має тов. Щупак („Плуг“).

ЩУПАК. Товариші, я на жаль не чув тов. Ме-
женка, але тим краще це для мене: я спинюся на
промові тов. Зерова. Адже-ж Зеров, це-ж той са-
мий символ Європи, про який пише т. Хвильовий,
і тому саме на його промові найбільше варт спи-
нитися. Перше, що нам треба з'ясувати—це чим
відрізняємося ми від Зерова в розумінні самої стат-
ті Хвильового, а коли розуміємо однаково статтю,
то чим власне відрізняємося од Зерова в оцінці
цієї статті, що спричинилася до дискусії. Коли по-
годитись з Зеровим, то виходить, що стаття Хвильо-
вого є не більше, як заклик до культурности, обе-
режності, до серйозного відношення до літератури і
т. ин. Та стаття-ж ця спричинилась до дискусії і
викликала певне обурення серед письменницьких
кол. Очевидно не заклик до культурности є причи-
ною цього. Щось друге є в статті Хвильового та-
кого, що викликає гострі суперечки. Що ж саме? Як
треба розуміти „Європу“ в постановці Хвильового?

В статті Хвильового є одна фраза, яка дійсно
скидається на те, що говорив тут Зеров, але з цим
і я погоджуюсь. Тов. Хвильовий каже, що зараз ду-
же легко писати маніфести, декларації, робити
абстрактні логічні доводи, але коли доводиться ви-

¹⁾ Тов. Підмогильний почував себе кепсько й не кінчив сво-
го слова.

ступити з певним літературним зразком, то тут звичайно важче. І Хвильовий має тут рацію: у нас є багато зайвого серед тих, які декларують себе за письменників, якими заповнюються організації, й які, коли хочете, псують загальну літературну атмосферу. Тут Хвильовий має рацію. Але треба, товариші, завжди підходити з повною чіткістю й виразністю в постановці проблем. Не можна змішувати різні питання в одну купу. Коли-б тільки це писав т. Хвильовий, то я-б з ним не сперечався. Навряд чи відважились-би виступити проти Хвильового й ті, яким вигідно перебувати в літературних організаціях без відповідних на те шансів.

Треба подивитися на статтю Хвильового глибше й як раз спинитися на тому, що тов. Зеров свідомо чи несвідомо обминає, а саме те, що тов. Хвильовий протиставляє Зерова Биковцю. Зеров—Європа, Биковець—„Просвіта“. Мене найбільше обурює саме це протиставлення, і ця своєрідна кваліфікація. Тут, звичайно, справа не в одному Зерові, а в багатьох Зерових, не в одному, а в багатьох Биковцях. Чи можна протиставити „європейського“ Зерова тому Биковцю, що є навіть в розумінні Хвильового синонімом нових творчих сил, яких революція висуває на літературний кін? Я питаю т. Зерова, чи може він, яко педагог, щиро вітати таку постановку питання, яка визнається нетактовністю і антипедагогічністю? Але, звичайно, справа не лише в цьому.

Тут ми маємо діло з шкідливою ідеологічною позицією т. Хвильового. Хто сьогодні на Радянській Україні дійсно представляє „Європу“? Коли Хвильовий вживає слово „Європа“, яко символ культурности і кращого використання старих культурних надбань, то не варто було йому виступати. Бо хто-ж цього не знає? До Хвильового про це говорив

Троцький, а до Троцького—Ленін. Звичайно, ніякої нової літератури не можна будувати без старої спадщини, і очевидно, не це спричинилося до дискусії. Ми розуміємо під словом „Європа“ щось друге, а саме поступ, те, що вносить нового в українську культуру, те, що нищить її дрібно буржуазну обмеженість і творить з неї органічну частину цілої інтернаціональної культури—культури пролетаріату.

Хто в цьому розумінні сьогодні найкраще європеїзує українську культуру: чи ті кола, що не цінять пролетарської ідеології, чи ті, що стоять на міцному пролетарському ґрунті? І я вважаю, що на сьогодні КСМ на селі є більший провідник „європеїзму“, ніж інтелігенти, які проїняті народницькою ідеологією й які стоять на старих народницьких, тоб-то хуторянських, чи то пак, просвітянських позиціях. (Гучні оплески).

Отак стоїть питання—хто представник просвітянства на Україні—чи обмежені в ідеологічному розумінні слова кола, які хочуть зберігти національну обмеженість і які прикриваються старими українськими літературними надбаннями, чи ті, що хочуть, щоб література розгорталася і стала складовою частиною сучасної поступової Європи,—пролетарської, інтернаціональної Європи? Коли так підходити до справи, то звичайно Хвильовий глибоко помиляється, бо як раз українські робкори і сількори, які урбанізують село, які вносять нові поняття в сільське життя і які роблять з України хуторянської—пролетарську Україну, прищеплюють її українському селу—ось хто сьогодні є найбільший чинник європеїзації в українській культурі. Отак треба дивитись на цю справу, і коли так дивитись, то, звичайно, тов. Хвильовий і тов. Зеров, який захищає Хвильового, дуже помиляються.

Як це трапалося, що робітник Хвильовий—революціонер, сьогодні дістає таку підтримку в особі тов. Зерова, чим це пояснити? Над цим кожний пролетар, у власному розумінні слова, повинен замислитись. Не можна заплющувати очі на те, що ми перебуваємо у дрібно-буржуазному оточенні, що в цих умовах, коли визнають за необхідне користуватися старими культурними надбаннями і старими культурними силами, то йде „взаимодействие“, і тому та чи інша особа може проїнятися думками, не властивими для його організації або тої верстви, котру вона репрезентує. Для мене стаття Хвильового це показник того, що він висловлює чужі думки, не властиві для організації „Гарт“ і не підходящі для пролетарського письменника. Тов. Хвильовий в даному разі висловлює чужі думки, думки чужої верстви.

Взагалі серед літераторів можна помітити таке явище, що той чи інший індивідуум відривається од свого ядра. Оскільки організація „Гарт“ складається з двох флангів: один фланг—це нові сили, які виходять із робкорівських сил і які тепер виховуються, і другий фланг—стара літературна інтелігенція, що ідеологічно трансформується і, наближаючись до пролетарського письменства, переходить до єдиної міської на Україні революційної організації,—то звичайно в процесі таких взаємовідносин той чи інший товариш може відірватися від свого справжнього пролетарського ґня.

Тут я мушу сказати, що не погоджуюсь з т. Десняком й Коваленком в постановці питання про так званих „попутників“, зокрема про ті сили, які не виявили себе виразно ідеологічно, але які працюють на радянському ґрунті, які пророблюють відповідний внутрішній ідеологічний процес і все більше й біль-

ше наближаються до пролетарських лав. Тут слово „використовувати“ не підходяще. Не можна говорити про використання, а йде мова про щире, постійне співробітництво між тими, що стоять на виразних пролетарських ідеологічних позиціях, і тими, які йдуть певним шляхом і наближаються до цих позицій.

Нарешті тов. Підмогильний теж очевидно дуже обурений тим, що зараз надто зростають нові літературні сили. Тов. Підмогильний приводить, як приклад, музику, малярство і каже: там того нема, щоб ради одної ідеологічної витриманості робили уступки відносно форми. Помиляється т. Підмогильний. І в музиці, і в малярстві треба дуже обережно і чутливо підходити до нових сил, які виявляють певний нахил. Коли маємо діло з людиною, яка розуміє сучасність і виявляє мінімальні мистецькі нахили, то треба поступати не так, як хоче Підмогильний, не нехтувати, а дуже обережно, „по отечески“ підходити і стимулювати роботу цих нових сил.

Товариші, я не використаю повного часу, я на цьому свою доповідь закінчу. Я хочу сказати, що тов. Зеров робить велику помилку, коли загальними словами про „Європу“ й „Культуру“ обминає дуже важливий чинник. Зеров добре розуміє, що в наших умовах неминуча боротьба між тов. Коваленком, що звичайно має усі мінуси перед Зеровим, яко фаховцем своєї справи, що ця боротьба має певний соціальний ґрунт і не треба виходити зі словами — Європа і Культура, обминаючи ту правдиву істину, що зараз іде боротьба не за слова, а боротьба ідеологічна — боротьба понять, різних соціальних понять.

Я, закінчуючи, кажу: у нас є багато зайвого, є багато зайвого хаосу, зайвого галасу в літератур-

ному житті. Під час революційної стихії такі явища неминучі, але товаришам фаховцям, які повинні сприяти розвитку нових сил, не треба придиратись до окремих негативних явищ з тим, щоб спинити той могутній рух, який є характерною рисою нашої радянської доби. (Гучні оплески всієї залі).

ГОЛОВА. Слово має тов. Могилянський. Час для промов скорочено до 10 хвилин.

МОГИЛЯНСЬКИЙ. Коли тов. Щупак говорить, що Хвильовий в своїй відомій статті власне не сказав ніякого нового слова, що багато з того, що сказав він, раніш говорили і Троцький, і Ленін,— я з тов. Щупаком погоджуюсь. Що-ж?—і Троцький, і Ленін говорили багато розумних річей і нагадувати про них в нашій задушливій літературній атмосфері іноді дуже до речі. Вражіння від статті Хвильового подібне до того, ніби в кімнаті, де було так душно, що дихати було важко, відчинили вікна, і легені раптом відчули свіже повітря... Особливо цінне високе моральне піднесення, з яким написано статтю. Тому, коли т. Щупак каже, що сказаного Хвильовим не треба було казати, я вже з ним не погоджуюсь. Я навіть не зрозумів, може через втому, яким чином нагадування про старі істини обернулося з точки погляду т. Щупака в політичну помилку.

На мій погляд, питання: „Просвіта“ чи „Європа“? поставлено правильно і влучно. Звичайно, Хвильовий не гірш де-яких своїх критиків розуміє хиби конкретної історичної Європи і зовсім не радить позичати, засвоювати жужмом все „європейське“. Змісел питання Хвильового не в протиставленню конкретної „Просвіти“ конкретній „Європі“, лише в методологічній тенденції...

Спинюся для прикладу над тим європейським, що ми ніби то беремо, чого тут ніхто, мабуть, не буде заперечувати: подивимось, як ми те незаперечене європейське беремо... Колись за часів студентства, в Петербурзі у мене був товариш з Кавказу. Він совісно студіював Канта. І ось одного разу по обіді, запалюючи цигарку, він звернувся до мене.

— Скажите, Могилянський, как вы думаете: вот, если зажечь спичку и она сгорит, так пепел—это и есть неуничтожимая субстанция вещи?

Отцю „неуничтожимую субстанцию вещи“ завжди нагадує мені розповсюжений у нас підход до незапереченого європейського—до науки Карла Маркса. Кожний знає, що єсть економічний базис—продукційні відносини, а над цим базисом все—лише надбудови, і на цьому до добуки їздить... Але хто засвоїв марксизм, як науковий синтез, як метод?.. Колись на початку 90-х років привезено з-закордону чудові гравюри - портрети Маркса й Енгельса. Може хто пам'ятає репродукції з них, їх було в свій час широко розповсюджено. Я досі пам'ятаю автограф Енгельса під портретом:—„Wir, deutschen socialisten, sind stolz darauf!...—Ми, німецькі соціялісти, горді з того, що походимо не лише від англійської класичної політичної економії, не лише від французьких соціялістів, але й від німецької ідеалістичної філософії“.

Чи-ж багато ви бачили марксистів, які-б міцно базували світогляд на такому широкому фундаменті? Хто з них студіював англійську класичну політичну економію, хто знає німецьку ідеалістичну філософію? А проте кому цілковите незнання заважає жваво галасувати про буржуазність і відсталість філософського ідеалізму? Між тим ясно, що розуміння марксизму, як величезного наукового синтезу, не можливе без досліду тих підвалин, на яких той синтез

збудовано. Тому то під прапором ніби то марксизму у нас підносять плітки й трафаретні, зовсім не наукові твердження, що нагадують „неуничтожимую субстанцію вещи“...

Тут т. Коваленко ставив „гнилий захід“ проти нашої здорової культури. Нагадаю вам недавній судовий процес, про який всі, мабуть, читали в „Більшовику“. Зубинський, революціонер, герой громадянської війни на червоному фронті, борець за комунізм,—і я не ставлю слова „герой“ в лапки, бо Зубинський мав вищі військові нагороди-ордени, а їх даремно не дають,—так от цей Зубинський разом з тим в мирному життю був людиною, що шукала насолоди за допомогою спеціалістки „по половым извращениям“ і на цьому шляху дійшов до злочину і злочину не маленького, бо суд, беручи на увагу всі його заслуги, не міг йому дати менш 8 років ув'язнення, хоч і без строгої ізоляції.. Багатьом, мабуть, відомий і фельетон Сосновського про Херсонських партійців. Знов щось зовсім не подібне до здорової культури... В чому-ж тут річ? Я скажу вам істину, що вмирати за ідею, за комунізм часто буває легше, ніж жити для ідеї, для комунізму, і своїм життям крок за кроком зміцнити й закріплити його позиції. Тут часто людини не вистачає, бо у неї нема тієї культури, яка утворює нову людину, формує її і яка так потрібна для нових відносин нового життя. Я добре знаю, що не можна робити висновків і узагальнень на підставі лише матеріялу карної хроніки, який все таки подає факти виїмкові... Але-ж хіба кожний з вас не знає щирих комуністів, які зовсім не пристосовані до нового життя, які, скажемо, в життю родинному живуть ще за приписами „Домострою“? А нове життя, новий побут владно вимагає нової людини! Оттут

на перший план виступає велика роль мистецтва. Мистецтво організує людину, бо мистецтво ділає на емоціональний бік людської природи, і ділання те, як зазначив ще Дарвін, відбивається на розумових здібностях, а ще більш на моральному характері.

Т. Коваленко, звичайно, в цих питаннях мені патента на компетентність не дасть, отже буду користуватись думками людей, компетентність яких стоїть високо:

„Искусство утоляет голод духовный“.

„Не единым хлебом жив будет человек“.

„И хотел бы я видеть человека, который с уверенностью защищает мысль, что сытость живота стоит выше, чем широкое развитие ума и сердца... Нет, искусство полезно, полезно потому-же, почему полезны и другие полезные вещи: оно удовлетворяет запросам человека, оно смягчает его жажду, оно несет с собою наслаждение. Какой еще полезности вам нужно? ...В общем, аксиомой является то, что к искусству относятся лишь талантливые произведения, а талант заключается в способности обогащать нас новыми эстетическими ценностями“.

Як-би щось подібне сказав Зеров, або я,—це було-б буржуазно, але це говорить т. Луначарський. (Сміх, оплески). Дозвольте подати ще кілька цитат.

ДЕСНЯК. Знов з Луначарського?

МОГИЛЯНСЬКИЙ. Так, так, знов з Луначарського. „Сейчас прекрасное время для шарлатанов. Стоит только к любой аляповатой вещи приклеить ярлык „пролетарский, октябрьский“ и т. д., чтобы нашлась толпа, которая побежит за кривлякой. В этом ужас положения“.

Жах добре нам відомий! І далі: „Тесрию класового искусства коммунисты, конечно, поддерживают

полностью, но они великолепно понимают, каким безнадежным примитивизмом веет от наивных, а иногда больше злостных, утверждений, что вся история искусства буржуазна, а пролетарское могут создать за малым пока еще ростом чисто пролетарских художников те неудачники, которые с удовольствием сгруппировались под красным знаменем ради завоевания карьеры, а, может быть, и славы, в мутной воде революционной бури. Коммунисты прекрасно помнят, что их учитель Маркс знал наизусть Гомера и Шекспира и перечитывал не только Бальзака, у которого поучался, но и Дюма, которым развлекался". (Оплески).

Отже „естетичні цінності“ не міг і говорити про них зовсім не означає обстоювати мистецтво для мистецтва. Мистецтво існує для людини і є тим чинником, який завжди іде за вимогами духу часу. Мистецтво дає розвагу й насолоду, але й розвага та насолода людські—річ цілком законна. Не можна, не слід звужувати завдання мистецтва завданнями розваги й насолоди, але і їх не треба з призирством відкидати. Луначарський влучно каже, що переможний пролетаріят, що заволодів своєю країною, „хоче також і трохи насолоди, любить замилювання гарним видовиськом“, а наші Савонароли кожний натяк на насолоду трактують, як щось буржуазне (оплески), ніби-то насолода може бути лише буржуазною? Насолода не тотожня з смакуванням. Гігієна знає велику роль, яку відіграє в фізіології годування—смак їжі, апетит, що сполучені з її поживністю. Це стосується й до їжі духовної.

Отже мистецтво, даючи і розраду, і насолоду, і взагалі задоволення естетичних потреб, єсть одним з могутніх засобів для організації психіки людської згідно з вимогами сучасності, може й найбільш

могутнім, хоч і не єдиним. До речі, я певен того, що робкори й селькори роблять працю необхідну й корисну, високо корисну для держави, але яке це має відношення до мистецтва?

Т. Цупак говорив тут про необхідність отецького відношення критики (колись говорили про „сердечное попечение“) — до починаючих письменників, любовної підмоги їх першим крокам. Мені здається, що це не належить до завдань критики, як такої. Отецьке відношення це обов'язок керівників літстудій, де молодь з літературним хистом вчиться... Хто ж перед широким світом виступає на арену літературної діяльності, до того критика мусить поставитись з усією серйозністю відповідних вимог. Хто засобом художнього слова хоче впливати на людей, той мусить орудувати властивою йому технікою, мусить пам'ятати, що „к искусству относятся лишь талантливые произведения“. Сучасне відношення до художньо безсилив, але „ідеологічно витриманих“ літературних творів, нагадує знамените дідуся Крилова:

Они немножечко дерут,
Зато уж в рот хмельного не берут...

Коли з таким поглядами підходиш до конкретного літературного матеріалу української сучасності, де хто має нахил закидати класову ворожість до пролетарських письменників. Але-ж, наприклад, мені „класова ворожість“ не завважає цінити й високо ставити Тичину, Хвильового, Сосюру, Блакитного, Йогансена... Чому? Бо емоціонально відчуваю їх художнє слово, бо вони талановиті і „дають нові естетичні цінності“... Отже й негативне відношення до тих, хто похваляється своєю іделогією, але художньо безсилий, випливає не з класової ворожості, але з почуття, що вони не талановиті й до

мистецтва не стосуються... Що-же тут робити отцевому відношенню? Та й хіба-ж воно можливе відносно тих молодих, хто, як т. Коваленко, усіх, що з ним не згодні в смаках і симпатіях, чемно називає „слинявими ідіотами“? Найкраща ідеологія в художньо безсилому творі мертва; те, чому місце в газетних статтях, публіцистиці, наукових розвідках, такого твору не врятовує, не робить його переконуючим... Це зовсім елементарно, але хіба цього у нас не заперечують?

Тому, говорячи про літературу її і завдання дати новому часові нову людину, можемо обминати питання про робкорів та сількорів. Найкращі з них можуть прекрасно робити своє діло і бути разом з тим ніякими, а то й поганими письменниками... І даремно їх штовхати, будь-що-будь до літературної праці, бо для неї потрібний відповідний хист: „к искусству относятся только талантливые произведения“. Звичайно, з тих робкорів та сількорів, що літературний хист мають, можуть у майбутньому вийти гарні письменники. Тоді про них і балакати будемо, тоді на них зверне увагу й критика. Хто талановитій людині, хай вона буде робкором або сількором, або й іншого фаху, допоможе на шлях літературний вибитись, гарне діло зробить. Але ніякої рації нема дивитись на робкорів та сількорів, як на підготовчу класу письменства.

Найкращим вчителем письменників завжди було й завжди залишиться життя, що нині може, як ніколи, владно вимагає уваги до головного завдання мистецтва — формувати, організовувати психіку нової людини. Але виконати це завдання мистецтво може лише своїми, йому властивими, засобами. (Гучні оплески всієї залі).

ГОЛОВА. Слово має тов. Филипович.

ФИЛИПОВИЧ. Час у нас обмежений, тому я буду говорити коротко, не обґрунтовуючи, як слід, своїх думок. Почну з того, що тов. Щупак в своєму слові, яке, до речі сказати, приємно прозвучало тут, висловив на мою думку не зовсім вірне положення, коли говорив, що Хвильовий в своїй статті висловлює чужі думки. Я гадаю, що в цій статті й прозвучали ті думки, що вже досить виразно Хвильовий висловив у „Синіх Етюдах“. В одному з оповідань він звертається до читачів і говорить їм: „Я боюсь, що ви мою новелу не дочитаєте до кінця. Ви в лабетах просвітянської літератури... Та кожному свій час. Творити то є творити,—переспівувати—не творити, а малпувати. І читач творець, не тільки я. Я шукаю, і ви шукаєте“.

Я думаю, що стаття Хвильового про „Европу“ та „Просвіту“ розвиває наведені думки. Тільки я-б сказав, що в цитованому уривкові Хвильовий говорив про читача, а в статті, яку він надрукував у „Культурі і Побуті“, він говорить про письменника. Власне, коли-б проблему поставити у всю широчінь, то треба було-б говорити і про читача сучасного, і про нашого письменника. Я думаю, що коли йде мова про те, що твори того чи іншого письменника або цілої групи письменників, що входять в певну організацію, задовольняють такі-то верстви, такий-то клас, такі-то шари населення, то в такому твердженні часто багато є такого, що треба розгадати.

Ми, власне, не знаємо, чого бажає читач, що його задовольнить, що йому потрібно дати для того, щоб виконати ті завдання, які ставились і ставляться тими, що керують політикою в галузі художній. Коли говорили про те, що треба підвищити

рівень мас, коли висловлено було гасло „мистецтво масам“, то хіба що вкладали в розуміння цього лозунгу? Не тільки утворення нової літератури, а й уміння використовувати те, що є, все те, що треба одібрати і далі використовувати для підвищення рівня мас, щоб вони потім могли сприймати, зрозуміти те мистецтво, що буде творитись новими письменниками. Хіба ми можемо похвалитись, що широкі маси розуміють всі ті досягнення, що у нас є? Хіба широкі маси розуміють новий революційний театр „Березіль“, хіба Хвильовий зрозумілий, хіба Тичина дійшов до широкого читача? Хіба мова його для широкого читача зрозуміла? Я пригадую собі одну розмову з партійною людиною, що вчиться у вищій школі, яка мені казала: „Читаю Олеся і захоплююсь, а ось дали мені книжку „Плуг“, і я її не розумію, вона чужа, далека для мене“.

Я думаю, що тепер перед нами стоїть проблема не „Просвіти“, а іменно освіти в самому широкому розумінні цього слова. І може тут нам треба не тільки думати про підвищення рівня цього читача, а й вивчити його. Де-хто може думає, що ті оповідання, що пише Яковенко чи плужани, дуже потрібні, але треба впевнитись, що вони доходять до широких мас. Колись народники думали, що те, що вони пишуть, читають і розуміють селяни, а коли Грінченко побув на селі, то побачив, що як раз ці твори часто не захоплюють читача. Я думаю, що проблема сучасного письменника, проблема „просвітянської“ літератури—перш за все проблема освіти.

Далі про халтуру. Коли була вечірка, присвячена Черемшині, де виступав з вступним словом Зеров, поставивши проблему „культури і халтури“, то він не називав халтурою перших ученицьких сироб мо-

лодих письменників. Але коли не називати їх халтурою, то треба якось інакше підходити, ніж роблять тепер безоглядні хвалителі перших „спроб пера“.

А то напише людина два віршики і починає вже вважати себе великим письменником та сперечатись зо всіма. Наприклад, Яковенко, відповідаючи Хвильовому, гордо заявляє: „Я пишу всього 7 місяців і написав дві повісті і до десятка оповідань, причому одну з повістей вміщено в „Червоному Шляху“. Я не пам'ятаю назви оповідання Яковенка, але ясно пригадую, що воно вразило мене тим, що було надзвичайно слабе.

Де-ж перш за все вбачити халтуру? Халтура буде тоді, коли письменник не йде вперед, коли не робить того, про що говорив Хвильовий, коли використовує кліше і не працює над собою, не шукає.

Та він в наших умовах часто й не знає, яким шляхом іти. Ми багато говоримо про засвоєння старого письменства, про відібрання здорових елементів та пристосування до сучасних потреб, але конкретно дуже мало уявляємо собі, що це таке. Я наведу конкретний приклад двох різних підходів до класиків. У Московському Малому театрі рік тому назад був диспут. На цьому диспуті виступав провідник „Лефу“ Маяковський. Одповідаючи на закид Луначарського, він сказав: „Вот Анатолий Васильевич упрекает меня в неуважении к предкам, а я месяц тому назад во время работы, когда Брик начал читать „Евгения Онегина“, которого я знаю наизусть, не мог оторваться и слушал до конца и два дня ходил под обаянием четверостишия:

Я знаю: жребий мой измерен,
но, чтоб продлилась жизнь моя,
я утром должен быть уверен,
что с вами днем увижусь я.

Конечно, мы будем сотни раз возвращаться к ве-

ликим художественным произведениям, и даже в тот момент, когда смерть будет накладывать нам петлю на шею, тысячи раз учиться этим максимально добросовестным приемам, которые дают безконечное удовлетворение и верную формулировку взятой, диктуемой, чувствуемой мысли. Этого ни в одном произведении современных авторов нет”.

Для мене важливий самий підход. Його можна назвати емоційно-синтетичним підходом. Він дає можливість зрозуміти твір. Ви бачите, що поет дійсно сприймає колишні твори, почуття, хоч він іншого напрямку, іншого світогляду. Беру інший приклад. Яковенко в останньому числі „Культури і Побуту“, відповідаючи Хвильовому пише: „Клас переможець, користуючись старим мистецтвом, як гноєм, висмокче з нього потрібні йому соки і утворить потрібне йому пролетарське мистецтво“. Не думаю, щоб смоктати гній було приємно, і щоб таким чином можна було-б що-небудь утворити. Візьму ще приклад—з Безименським. Поет, що зараз знаходиться на найлівішому фланзі російської літератури, пише:

Нам у Пушкина учиться
эпическому полотну...
Ты любишь Пушкина всего,
но если спросят про него,
то вспомнишь эпос как то разом.

Так само захоплюється і Казін, і багато інших: „Как хорошо проснуться утром и утро Пушкиным открыть“. Поети справжні, культурні, вміють відчувати колишні цінності й використати їх так, як використовує художник художника. Можна зачитуватись письменником давньої доби, не „сучасним“, і бути далеким від його світогляду. Коли читаєш такі твори класичних майстрів, то й переживаєш їх. Це не абстрактний підход, не аналітичний, а свого

роду синтетичний. Аналіз, гостра критика—дальший етап по цьому шляху засвоєння цінностей.

У нас, на Україні, цю проблему засвоєння ще не поставлено. В „Культурі і Побуті“ вміщено, наприклад, статтю про „образність окремого слова“. Звичайно, цікаво про це говорити спецам, але коли молоді поети пролетарські чи селянські беруть і використовують „образ самого слова“, не розуміючи твору в цілому, вихоплюють тільки якісь елементи окремі, то в таких письменників трапляються цікаві (хоч і штучні, здебільшого) порівняння, епітети і т. и., але в цілому твір не живий. Я думаю, що коли-б знайдено було шляхи дійсно поглибленого, широго підходу до того мистецтва, що може іноді чуже для нас, але дає багато досвіду і будить емоції, то безперечно ми до певної міри знайшли-б і шляхи до розвитку нового письменства.

А йдемо ми, безперечно, до реалізму, до простоти, ясності. Досить панувала у нас за останній час туманна символіка, імажинізм та футуризм, які панують в багатьох письменників і до цього часу. І коли підемо цим шляхом, то будемо говорити тоді про Франка, Лесю Українку, як в Росії говорять про Пушкіна (гучні оплески).

ЩУПАК. Слово має т. Дорошкевич.

ДОРОШКЕВИЧ. Товариші, головне наше завдання в сьогоднішньому диспуті полягає в тому, щоб, поставивши правильний діагноз сучасній кризі в українській літературі, винайти цілющі для неї ліки. А криза ця єсть—це чітко й виразно констатував Хвильовий, а за ним і його опоненти.

У чому можна вбачати ознаки, симптоми цієї кризи? Тут т. Меженко та попередні промовці піднесли лише одну тезу Хвильового—його знамените

протиставлення „Європи“ з нашою рідною „Просвітою“. Тим часом, Хвильовий торкається й інших, не менш важливих ознак тієї нездорової атмосфери в літературних відносинах, що ми її на собі надто болюче відчуваємо. Тут доводиться згадати перш за все за „масовість“, широчінь нашого культурного руху, і друге—форми його організації. І те, і друге певного вимагає корегування, авторитетної допомоги з боку. Можна думати, Хвильовий боїться, що та велика кількість письменників, які за два роки появилися в друкованому слові й остаточно заповнили ринок, не перетвориться на якість. За певними винятками, ця маса письменницької молоді художньо недосконала, вона не хоче або не може виправити свої хиби і тим самим „знижає“ наш культурний розвиток до колишніх, уже покинутих позицій, зовсім не тих, що їх диктує нам революція і про які так красномовно говорив тут т. Щупак. Це передчуття Хвильового безперечно має значіння правдивої реальності, яка нам загрожує потопити в своєму безкритичному морі наші об'єктивні уявлення про все талановите й художньо-впливове.

Справді, що ми тепер бачимо? Серед маси молодих письменників ми бачимо окремі постаті тих пролетарських митців „старшого покоління“, „першого призову“, яких з де-якою образою в голосі обороняє від наскоків Яковенка Хвильовий. Сучасна-ж „молода молодь“ дає в масі постаті мало виразні, мало викристалізовані в своїх мистецьких та ідеологічних контурах. Невідповідальна й скороспіла підмога всемогутніх осіб чи організацій легко відчиняє сторінки журналів і грубенькі томички книжок для перших несміливих „проб пера і чорнила“ письменника. Він друкується, инколи чує собі дифірамби з боку „дружньої“ критики і досягнутим художнім рів-

нем задовольняється, технічного поступування не шукає. Такий письменник може що дає для примітивної агітки, але в культуру по-революційну не вносить нічого нового: гинучи художньо сам, він, повторюю, знижує загальний культурний рівень.

І от тут літературні організації повинні-б увести цього нашого масового, стихійного письменника, що пливе з не-культури, з села, повинні-б увести в певні культурні береги, приєднавши його до кращих, об'єктивно-корисних традицій нашої й європейської літератури. Але, на жаль, ці організації не скрізь дають здорову етичну обстановку молодому письменникові, і то не тільки в нас, але і в Росії. Т.т. Щупак і Десняк говорили між иншим, що треба шанувати й підтримувати революційні літературні угруповання, посилаючись на мою статтю „Літературний рух“ у журналі „Життя й Революція“. Але там, у статті, мова мовилася про виразне й щире самоозначення, про певну соціяльну диференціацію, а цього, на жаль, часто не буває; часто-бо літературні організації творять для окремих молодиків обстановку кар'єризму, і на наших очах відбувається безідейне блукання від одної організації до другої. Хіба це робиться раз-у-раз щиро і раз-у-раз відповідає тому соціяльному ґрунтові, який, скажемо, мусів-би утворювати „Гарт“, „Плуг“ чи „Молот“? Дозвольте процитувати тут класичну заяву відомого поета Сосюри, як інтересний з психологічно-громадського боку факт:

До спілки „Плуг“.

ЗАЯВА.

В звязку з моїм виходом із „Гарту“ прошу мою попередню заяву про вихід із „Плугу“ вважати анульованою.

Харків 18/ш 1925 р.

Володимир Сосюра.

(В залі сміх). Ми пам'ятаємо також, як Ярошенко блу-

кав од „Гарту“ через АСКК до „Жовтня“, і не-давно довідуємося з „Більшовика“, що цей самий Ярошенко опинився тепер в „безвоздушном пространстві“. Отже: чи це ознака здорової атмосфери в літературно-громадських організаціях? Чи є тут певне ідеологічне й організаційне самоозначення на базі соціального підґрунтя? Цирість чи надуманість і цинічний розрахунок? Я думаю, що перше й найголовніше завдання сучасної хвилі—це створити такі відносини в революційних організаціях літературних, щоб там молодий письменник знаходив здорові передумови для ділової, творчої роботи, для праці художника перш за все, а не для дрібного політиканства чи інтриганства.

І тут справді повстає гостро питання про критику—воно нерозривно поєднується з тернистим шляхом молодого письменника. Тут ніхто, крім т. Десняка, про це не говорив, але всі, мабуть, погодяться, що критики, творчої й будівничої критики, в нас немає, і всі погодяться, що її нам до зарізу потрібно створити. Бо що-ж тепер маємо? Струнка логіка й критичне чуття замінилися модернізованою салдацькою словесністю, що нею з успіхом користується, напр., Коваленко, хоча-б у своїх знаменитих статтях у „Київ-Гарті“ і відчитках про вечірки. Ця дешева критика не творить, не об'єднує, а лише деморалізує читацьку публіку, йдучи навіть саме тією дорогою особистих випадів, що її не раз засуджено в вельми авторитетних партійних постановках. Така „напостовщина“ на Україні, звичайно, має мало спільного і з марксизмом; може, краще, щоб її зовсім не було, бо вона всю нашу молодь псує, прищеплюючи їй антикультурні, руїнницькі звичаї (гучні оплески всієї залі). Ось вам на зразок критика Коваленка, що ви її зараз чули. Тов. Коваленко—великий

песиміст, він не тільки не шанує української літератури, але, гостро осуджуючи її найвидатніших представників, стверджує, ніби її зовсім майже немає; та він і не хоче, щоб вона була, буйна й багата в своїй многограності. Як той Щедринський генерал, що в'їхав у город Глухов на білому коні і скрізь наводив порядок, так і Коваленко хоче проробити з нашою літературою: де був талановитий письменник—там тепер порядок, де гарна повість—там давай порядок. Порядок і порядок перш за все, а чи є там культура—це, мовляв, питання другорядне і до діла не „кусательне“ (гучні довгі оплески). Така генеральська лінія нам ні до чого, бо вона, замість уважно кохати, тільки приглушує ростки нашої молодії, кінець-кінцем бідної літератури, або справляє її на манівці безтрадиційности й невідповідальности. Тут і „сердечное поление“ і велика обережність потрібні, щоб з водою, мовляв, не вихлюпнути й дитини.

У світлі цих думок я-б не висував на перший план знаменитої тези—„Європа чи Просвіта“. Надто-бо вона мені ясною здається. Не засвоївши й не перемігши в собі основних, об'єктивно-корисних традицій європейської (та й української) культури, ми навряд чи зможемо давати твори ширшого, не-хуторянського масштабу. Тут самими деклараціями нічого не зробиш. Але певна річ, досліджуючи європейську техніку, ми повинні заповняти її форми новим ідеологічним змістом, пристосовувати її до наших революційних завдань. Кожний, хто на базі Жовтневої Революції мислить про культурний розвиток країни, іншої думки не подасть, і тому я на цьому ясному питанні не буду зупинятись. Дивуюсь тільки, чому сам Хвильовий так виділив це питання—адже-ж і він не може наосліп гнатися за Європою, не може він інакше й розцінювати цю пробле-

му. Тільки хіба як ілюстрацію подам матеріали про „нашу“, „хуторянську“ Європу. Недавно попала до моїх рук поезія М. Вороного, колишнього модерніста, який живе в „Європі“. Це „Краса життя“, нудні, бездарні переспіви минулого, з ідеологією, що запізнилася мало не на 50 років:

Творіть ілюзії, щасливі мрії й сні,
Будуйте храми і куміри;
Вклоняйтесь їм, несіть офіри...

Отже ця ілюстрація хіба доведе те, що не всякий, хто в Європі, може бути європейцем, і що не з кожного міщанина можна зробити європейця. До масової „Європи“ можемо прийти лише згодом і поступово.

У межах нашої літературної практики ще одне кардинальне питання звертає на себе увагу, тому дозвольте на йому зупинитись. Це питання про єдине, ортодоксальне світоприймання художника, про єдину, для всіх обов'язкову суспільно-політичну ідеологію, що позначається в творах красного письменства. Часто доводиться чути вимогу класового, пролетарського розуміння літератури та тих явищ, що в фокус літератури входять. Тим часом товариші забувають, що пореволюційна генерація письменників складається не лише з представників пролетаріату, але й селянства, але й радянської інтелігенції, про що цілком вірно зазначив тут т. Щупак. Чи може-ж уся молода літературна активка однаково сприймати дійсність і всю різноманітність життєвих фарб підводити під один теоретичний, дедуктивно даний ранжир? Чи не буде це смертю для художника? Бо що може робити публіцист, того повинен остерігатися поет. Російські критики (як Троцький, Воронський, Луначарський) не раз зазначали, що письменник не може художньо, емоційно переконати читачів у прав-

дивості своєї ідеї, коли він нею органічно не живе, коли він сам на ній не будує власної психіки, власного світоприймання. Дизгармонія між розумовою теорією та емоціями митця неминуче призводить до анемічності образів, сухости думок і бездарности всього твору.

Дозвольте мені процитувати тут ще слова Бухарина з його промови 1924 року:

„У нас нет сплошного читателя и сплошного писателя. У нас должна быть крестьянская художественная литература. Ясное дело, мы должны давать ей ход. Должны-ли мы душить ее за то, что она не пролетарская? Это бессмысленно... Мы должны во чтобы то ни стало лезть ростки пролетарской литературы, но мы не должны шельмовать писателя для советской интеллигенции“.

Отже, ми не повинні шельмувати й гонити тих, хто органічно, всією своєю істотою з її ідеологічними й емоційними рефlekсами сприймає світ, але не так, як це хочеться ортодоксам типа Коваленка. Бо інакше—розрив між думкою й образною творчістю, і селянський письменник, ніби ідеологічно витриманий, дає нещирий, нехудожній твір. Дозвольте два-три свіжі приклади. Випустив молодий і здібний письменник Копиленко книгу, де, між іншим, є оповідання „Іменем українського народу“. Тут бачимо схему старої сентиментальної повісти, де герої поділяються на „добрих“ і „злочинних“ і де, звичайно, покараний „порок“, а добро має „достойний вінок“. Тут бандит Терешко наводить великий жах навіть своїм виглядом, прищеплюючи сифіліс чесним радянським селянам. Кого такі оповідання художньо можуть переконати? Адже-ж ми добре знаємо українське село і твердо пам'ятаємо всі „зігзаги“ україн-

ського селянина-середняка за часи революції, і тому такий твір, одштовхуючи художньо, нікого не переконає ідеологічно.

Або візьміть оповідання В. Чередниченкової „Палажчина кар'єра“, що появилoся в журналі „Знання“. Описується куркульська дочка, що де-який час була за наймичку в студенській комуні, потім зробилася артисткою й мала розкішне життя десь на Кримських курортах — „весьо как полагається“, — але врешті заслабла на погану хворобу і загинула. Авторка кінчає оповідання так, що в Палазі провалився ніс, їй три чисниці до смерти, але коли їй пропонують лікуватись, вона вважає за краще зиркати в верцадло й натирати обличчя кремом „Метаморфоза“. Я хоч і не жінка (в залі сміх), але думаю, що „Метаморфоза“ за цих обставин навряд кому на думку спаде. Така вимучена „художність“, підігнана під обов'язкову ідеологію (мовляв, куркулі і НЕП!) нікого, знов таки, не переконає. От вам два свіжі приклади (а їх можна було-б набрати без кінця), як письменник, пнучися здертись на органічно-невластиву йому позицію, безнадійно падає в прирву антихудожности й ходульности.

Щирість у творчості—це, здається, елементарна вимога до митця, і її легко зрозуміти без „Європи“, без великих постатів минулого.

На жаль, для багатьох і цей бік літературної діяльности пахне наукою, загрожує наукою. Ось чому так своєчасно піднесено писання про нормальні умови „учеництва“ для молодого письменника. Нам треба вчитися. Але цій потребі навряд щоб сприяла та атмосфера одвертого „використовування“ спеців, яку ласкаво пропонує тут Десняк. Це була-б атмосфера невідповідального наймицтва, що часто межує з експлоатацією, од якої порятунок знайдеш хіба в

Профспілці (гучні оплески всієї залі). З другого боку, далеко не всі молоді письменники (особливо з категорії „графоманів“) хочуть учитись, часто у них немає самокритицизму, немає сумнівів у своєму відчутті, бо вони певні, що пишуть найкраще. Це вже загрозливий шлях навіть не самозакоханого Валеріяна Поліщука, а тих письменників, „бувших“, з київської групи, про яких уважається за хороший тон зовсім не згадувати (гучні довгі оплески).

Нарешті кілька слів про народництво й хуторянство. Під словами т. Щупака я тут цілком підписуюся. Я вважаю, що коли українська інтелігенція йтиме до українського села старим шляхом народництва з його невиразними романтичними нахилами Грінченкового каганцювання, то вона культури селу не дасть. Будуть знов-таки тісенькі купки людей по окремих закутках, але яку вони раду дадуть масовому рухові? Ясно, що молоде покоління їх обжене, піде по-за ними. Це так. Я вважаю, що наша орієнтація в літературі повинна бути на масовий сількорівський рух, і тут я не погоджуюсь з тов. Могілянським, що сількор—знай своє діло і в літературу не мішайся. Звісно, не можна сількорові прищеплювати думки, що він є справжній письменник, не можна сількора будь-що пхати на стежку художньої творчості, але ж треба твердо пам'ятати, що сількорівський рух становить могутні резерви для нашої літератури за цих соціальних взаємовідносин. Це-ж єсть творчі, нові сили, що шляхом одбору й шліфовки дадуть і справжнього письменника. Візьміть цього самого Яковенка, колишнього батрака, що так обурився на мене за справедливую критику і викликав мужню статтю Хвильового. Він тільки 18 років навчився писати й вже за три роки дав повісти й оповідання. Хай ці його спроби невдалі, як і оті нещасні „Хворі

на землю“, що стільки шелесту наробили, але-ж до вісімнадцяти років він працював по наймах, отже він придбав цілком одмінне, нове й оригінальне світовідчужання, чого, напр., наше покоління часто й не має. І ось тут, серед цих Яковенків-батраків, селян-сількорів, треба шукати талановиті сили для розвитку по-жовтневої літератури. Жорстоко й трагічно помиляється той, хто цього нового соціально-го шару не хоче бачити. хто підходить до його з теоретичною міркою „Європи“. До Європи цей цілющий шар, силою історичних обставин, може прийти лише поволі і згодом, як я вже сказав.

Але кінчаймо. Тут т. Щупак чітко, виразно вже накреслив нам лінію майбутнього—на об'єднання революційних елементів серед письменників робітничого міста, села, серед письменників-інтелігентів. Ми повинні прищепити цій письменницькій молоді певні культурні традиції й навички, українські й європейські. Отже треба лишити колишні позиції войовничого непримиренства й гуртом творити нові мистецькі цінності. Це єдино правильна лінія, якою ми виразно простуємо. Товаришам, що цього поступування визнавати не хочуть, треба одійти в-бік і тим дати можливість творчої роботи тим людям, що розуміють наші обов'язки перед українською революційною літературою. (Довгі гучні оплески всієї залі).

ГОЛОВА. Слово має представник „Ланки“, т. Антоненко-Давидович.

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ. Сьогоднішній диспут дуже цікавий. Ми власне, давно сподівались, що такий диспут повинен бути. Потреба його ясно відчувалась, і досить тільки було статті Хвильового, щоб диспут відбувся. Правда, сьогодні думки розійшлися: з одного боку були зазначені шляхи роз-

витку української літератури, з другого повстала проблема—„Європа чи Просвіта“.

Перше, що являється основною причиною цієї потреби диспуту, це той саме факт, що, безперечно, наші літературні організації ростуть надзвичайно швидко, в нас численна кількість письменників, що збільшуються не одиницями, а десятками, сотнями, але нової української літератури фактично майже нема. Бо, власне, коли поставити собі питання, що ми можемо з нової української літератури подати за кордон, перекласти на інші мови, хоч-би на російську, то тут ми побачимо невелике число оповідань та віршів. І тому цілком зрозуміло, що повстає болюче питання — чому це так? Які причини цьому? Здається, що об'єктивний момент загального піднесення мусів-би створити розвиток літератури, що ми наочно бачимо в Росії, і в той-же час на Україні відбувається протилежний процес. В кожному разі, коли мені кажуть, що в „Жовтні“ 25 чи 30-40 членів, то я питаю, а скільки з них—письменників, які їх надбання? У нас справа стоїть так, що, власне, найголовніше для письменника, позитивне для нього —це ідеологія. Коли являється письменник в ту чи иншу організацію, то його перш за все питають: в яких організаціях ти був, який у тебе стаж, цікавляться ідеологією, але зовсім не питають і не цікавляться самою суттю того, що утворює письменника, його здібністю, його творами. І коли по часті ідеології все благополучно, то таку людину приймають в організацію письменників.

Коли ми беремо розвиток новітньої української літератури, то треба поставити питання: які наші вади? Де-хто тут висловлювався, що ми не вміємо використовувати те, що у нас залишилось від старого. Також говорили тут, що треба „використову-

вати" літературних фахівців. З де-якого часу в нас повелось це „іспользовованіє“. Воно призводить до того, що перед керовником літорганізації врешті стоять не люди, а елементи „іспользовованія“. Безперечно, з цим треба рішуче покінчити. В кожному разі, мені жаль стає, що це використання, це гасло „іспользовованія“ пролунало сьогодні в словах тов. Коваленка і Десняка. І мені здається, треба сказати: не випадково це, бо до певної міри це частина їх тактики, частина їх внутрішнього неофіційного програму. З цим треба рішуче боротись, і поки будуть такі „елементи іспользовованія“, доти нової літератури не створити. Її можна душити, „брати горлом“, як цього хоче тов. Десняк, але створити не можна (оплески).

І друга вада. Від письменника треба вимагати, щоб він був оригінальний і цікавий, щоб він давав нові думки і т. інше. Це цілком правдива вимога. Безперечно, коли в багатьох харків'ян ми бачимо в кожному рядку Хвильового, коли беруть уже старі сюжети на мотив „Виборного Макогоненка“ та видають за пролетарське і таке інше, то це нас задовольнити не може. Не можна не вимагати своєрідності, оригінальності. Натомість наші організації намагаються мобілізувати ідеологію пролетаріату, ідеологію компартії і в її імені виступати. Але ми знаємо, що компартія мусіла зауважити, і цілком слушно, що жодна літературна організація не може виступати від її імені, але й до цього часу на цьому конику намагаються виїзжати. Ми бачимо, як в організаціях намагаються стригти кожного письменника під одну мірку, і я уявляю, що може вийти з цієї циркульні? Коли туди понаде випадково письменник талановитий, що починає тільки виступати на цю дорогу, то є велика небезпека, що цей письменник врешті од-

шліфується і що тов. Коваленко під нульовий номер його підстриже.

З цим треба рішуче боротись—не тому, що тут іде боротьба ідеологій буржуазної і пролетарської. Цікаве явище, що там, де література найменш розвинена, там найбільш гуртківщини та гризні. Я візьму літератури, з яких ви можете судити: єврейську, українську і російську. Єврейська, яка стоїть що до свого розвитку може на нижчому щаблі, надзвичайно багато має суперечок, лайок і т. інше. Українська література сперечається в цьому відношенні може менш, бо вона більш поширена, і нарешті—російська література, де ми зовсім не маємо чогось подібного до того, що можемо спостерігати тут, на літвечерах в Академії Наук.

І це через те, що там література перейшла вже до де-якої міри фазу гуртківщини, через те, що для кожного там стає ясним і зрозумілим, що коли чесний інженір працює для радянської влади, коли він дає користь в наслідок своєї розумової праці, то не розбирають, чи це продукт буржуазної культури, чи пролетарської, а кажуть, що це йде на користь РСФРР. Я зовсім не хочу пристосувати літератора до інженіра, бо це зовсім різні галузі, але в кожному разі для мене ясно, що кожний новий письменник незалежно від того, в яку організацію він входить, той письменник, що дає справжній художній твір (а під художнім твором розуміємо як-найменше тенденційності), той письменник вносить новий скарб в літературну скарбницю УСРР, і його треба вітати.

Нарешті—„інтелігенщина“ і т. д. Це слово змінялось в ріжний спосіб: раніш казали просто — ви бандити, потім називали укапістами, а тепер інтелігентами або „попутчиками“. Я гадаю, що цілком не-

вірно пристосовувати до українських умов слово „попутчик“, бо власне, чому наша література, що виходить не із т. зв. „пролетарських“ організацій, іде свідомо за Радянською владою? Та тому, що вона вважає її за єдину можливу нині на Україні владу і найліпшу. У всякому разі я хочу сказати, що слово „подорожник“ до українських обставин не придатне.

ЩУПАК. А що то за українські попутчики з „Ланки“?

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ. Коли хочете знати, то ми під рубрику „попутчик“ безумовно не вкладаємо поняття „Ланка“. Для нас національний момент зовсім не те важить, що для російських подорожників Радянської влади, які бачуть у СРСР „єдиную, неделимую“. Ми прекрасно розуміємо, що не тільки для земель, об'єднаних кордонами УСРР, але і взагалі для всіх земель соборної України єдиний шлях, єдиний вихід—це є УСРР, і тому ми працюємо для УСРР і вітаємо кожний крок Радянської влади в напрямкові розв'язання заплутаних в силу певних історичних причин національних та соціальних моментів.

Але повернімось до літературних справ. Коли нині ставиться питання таке: „Європа чи Просвіта“, то я власне, пристосовуючись до наших українських обставин, ставлю це питання так: диктатура просвітництва, чи російські умови, умови радянської Росії в галузі літератури? Безперечно, треба сказати: дайте умови радянської Росії для нашої літератури! Бо власне, що таке просвітництво? Зараз ми бачимо, як воно виявляється в тих побрехеньках, перекрученнях фактів, підтасовках, то-що. Вибачте мені, але здається, що не дивлячись на те, що тов. Коваленко і тов. Хвильовий належать до одної літературної

організації — „Гарту“, але мені в кожному разі здається, що тов. Коваленко в великій мірі вийшов із просвіти.

Хто-ж організує письменників? І як письменники організуються? Річ у тому, що коли література росте, то починається певна консолідація сил письменницьких, і вони групуються навколо різних організацій відповідно своїм смакам, навикам літературним...

ДЕСНЯК. ...ідеології...

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ. Вірно — ідеології, а часом і кар'єризму. Причин багато. Тов. Коваленко, який тут багато говорив, зробив фактичну помилку. Треба сказати, коли харків'янину можна помиляться, то вже не годиться це киянинові, а саме, що ніби навколо „Життя і Революції“ організуються всі попутчики. Я можу запевнити, що ніколи „Ланка“ не організовувалась навколо „Життя і Революції“. Це перша помилка. По-друге, коли тов. Коваленко уважно прочитає список співробітників „Життя і Революції“, то як раз він не здибає ні одного імени з „Ланки“, але прізвище тов. Коваленка там є (оплески).

Щоб врешті не затримувати вашої уваги, я хочу вказати на останнє: наша вимога, це перше — треба створити нормальні умови для розвитку української літератури, української не з великої, чи маленької літери. Це залежить від того, чи людина письменна чи неписьменна, а української літератури, себ-то літератури УСРР. Це хочеться й тов. Десняку, і ми його підтримаємо в цьому, але так ставити питання, як він ставить, не можна. І безперечно треба повести рішучу боротьбу з халтурою, з цим просвітянством, з відсутністю мінімальної етики звичайної людини, бо немислимо вести диспут, коли перекручуються факти, підтасовуються слова не лише тут, а і в від

ділі „Культура і мистецтво“ нашої преси. Отже наше гасло не—„Європа чи Просвіта“, а—література УСРР, позбавлена халтури, просвітянщини і хахлацької макулатури! Ми хочемо, щоб хоч на половину було заведено тут умови радянської літератури в Росії. (Оплески).

ГОЛОВА. Слово має представник від групи „Жовтень“, тов. ЛЕ.

ЛЕ. На жаль, сьогоднішня афішка у досить невдалім диспуті не виправдалась, бо з самого початку докладчик поставив питання не про „Шляхи розвитку української літератури“, а про „Європу чи Просвіту“ в буквальному значінні цих термінів. Цей невдалий доклад викликав суперечки, і тут ясно проглянула недоговореність ще одного „чи“, а іменно: „Європа, чи просвіта, чи пролетарське мистецтво, пролетарська література“. Яку Європу ми маємо на увазі? Ту, що ми бачимо тепер, чи ту Європу, якою повинна вона бути в процесі заго-стреної класової боротьби? Чи тов. Хвильовий рає нам технічно-вдосконалену Європу, що ми повинні вчитись у неї, чи щось інше? Ми вважаємо, що це питання гостро принципове, це не є лише питання засвоєння голої європейської техніки, і тому кажемо, що коли Європа дасть нам пролетарські зразки (а вже такі організації є, як от Clarté—масові організації, що висувають нові революційні думки), в такій Європі ми з задоволенням будемо вчитись. Тут ні одне пролетарське літературне угруповання не сказало, що ми не хочемо вчитись; це неправда, пролетаріят ніколи цього не казав (вигук з місця: „А Коваленко?“), але в кого йому вчитись? Нам треба принципово поставити думку—не „Європа чи Про-світа“, а питання: попутництво чи пролетарське мистецтво й зокрема література. І цю потребу цілком

доводить сьогоднішній диспут, сьогоднішні виступи товаришів, крім Зерова.

Чи ми будемо тримати курс на попутників і обвивати їх лаврами мистців, а чи будемо лише терпіти їх, піднімаючи з робітничо-селянських кореспондентських кадрів свої літературні сили й утворюючи нову пролетарську літературу, звичайно не таку, як у тов. Антоненка—літературу УСРР, при чому він підкреслює на літері „У“. Ми дбаємо про літературу СРСР, про пролетарську літературу всього світу, не ставлячи наголосу на літері „У“. Сьогоднішні виступи багатьох товаришів ще раз переконують, що за будь-якої постановки цього питання виразно підкреслюється затяжна сучасна класова боротьба в мистецтві...

Тов. Зеров в одному місці сказав, що „критика повинна бути безпристрасна, об'єктивна“... Але чи справді ми чули тут цього „об'єктивного“ критика? Вдумайтесь у слова тов. Коваленка і в ті слова, що далі говорилося про нього. Що це за „безпристрасна“ критика? Це зле кепкування з пролетарської молоді. Тов. Зеров указував, як тов. Коваленко в своїй „безграмотній критиці, в своїм нерозумінні елементарних літературних питань“ ображав особи. „Це не критика“,—каже тов. Зеров,—„а погана лайка, образа...“ (цитую на пам'ять). Слова тов. Коваленка так перекручено, так уміло з їдкою підтасовано, що з тов. Коваленка не тільки пролетарського письменника, а нічого не лишилось. Тов. Зерову можна, дозволяється не тільки авторитетно ображати тов. Коваленка та взагалі пролетарських початкуючих письменників, а викручувати їх (з пролетарської катедри), як онучу, й викидати геть! Тов. Зерову це дозволяється його званням заслуженого критика!..

Така поведінка дипломованих критиків саме й свідчить про класовий наступ, про неправильний підход де-яких товаришів у сьогоднішньому диспуті.

Попутництво чи пролетарська література— так гостро стоїть питання на черзі дня.

Тут закидають про так зване „використовування“, а Зеров навіть дав де-кілька „європейських“ прізвищ (важких на вислів), що ми в них повинні вчитись. Не відмовляємось учитись техніки, але-ж не відмовляйтесь-ж і вчити! Тов. Зерову слід-би прислухатися, що кажуть початкуючі пролетарські письменники; а чи часто він приходив, щоб повчити їх? Дуже повчив тут на диспуті!.. (гучні оплески).

Невже таки немає зручніших прикладів, крім європейських? Невже Дем'ян Бідний та й де-які наші з „Гарту“ та „Плугу“ так таки й не здатні ні к чорту? „Використовування“ по Зерову не годиться. Коли-б це була сконтактована, солідарна робота двох оцих груп: новичків та вміятної Європи,— можна-б використувати де-що, як ми використовуємо і в інших галузях радянського будівництва. Ми використаємо по-своєму все, що дасть змогу будувати пролетарську літературу для УСРР, а не так, як де-кому хотілося-б—будувати літературу для УНР. (Оплески).

ГОЛОВА. До Президії поступають пропозиції дати вдруге слово. Президія вважає це недоцільним з тих мотивів, що коли кожен з товаришів виступатиме двічі, то це не дасть змоги нам закінчити диспута за пізнім часом. Усе-ж ми поставимо це питання на вирішення самої аудиторії. Слово до голосування має т. Коваленко.

КОВАЛЕНКО. Я буду коротко говорити (в залі піднімається галас, з місця вигуки: „просимо!“, „не треба!“). Тут мене обвинувачують, перекрутили де-які мої

слова, і тому в інтересах академічної об'єктивності й „незажимання“ рота я повинен дати коротеньке фактичне спростовання. Я гадаю, що коли аудиторія не хоче робити насильства над пролетарською частиною диспутантів (в залі сміх), вона мусить погодитись із постановою більшості Президії, бо Дорошкевич належить до меншості Президії, яка не хоче давати слова й це питання вимагає поставити на голосування. Та й мотиви такої постанови невиразні.

ДОРОШКЕВИЧ. Мотиви тут зрозумілі — коли даєте слово одному, то треба давати іншим (вибухи з місця: „правильно“). Тов. Коваленко просить припинити після нього запис промовців, де-ж тут ваша академічна об'єктивність? (гучні оплески всієї залі). А що до Президії, то, оскільки я вяснив, більшість її стоїть за мою пропозицію. Врешті, це залежить од бажання самої аудиторії.

Я буду голосувати. Хто за те, щоб дати другий раз висловитись, прошу піднести руки—мало; хто проти цього—абсолютна більшість. Далі слово має тов. Івченко.

ІВЧЕНКО. Я вважаю сьогоднішню дискусію занадто серйозною за-для того, щоб дозволити якісь легковажні підходи. Цю серйозність видно з усіх попередніх виступів, з того напрудження, з яким ведеться сьогоднішня дискусія. Справді, за всі часи це перший випадок, коли можемо з більш-менш серйозними аргументами, з широким ставленням питань підходити до вирішення літературної справи. На сьогодні в цьому є коначна потреба, бо серед інших ділянок життя справа з літературою страшенно відсталала. Справді, в інших ділянках життя ми будуємо всі наші підходи, розраховуючи справжнє співвідношення сил нашої дійсності. Там ми не боїмось визнати помилки і їх виправити. А літературу ми по-

ставили в якесь замкнуте коло, з якого виходу майже не видно і де тим часом ми б'ємося над ріжними виду-маними проблемами, лозунгами і т. ин.

Ще не так давно ми пишалися в нашій селян-ській хліборобській країні урбанізацією. І хіба це не було штучним і смішним? Колись Ніковський писав — передаю приблизно, — про яку урбанізацію може йти мова, коли в нас в самій, так-би мовити, столиці, в Києві, є два димарі, та й то на Подолі.

Одійшла урбанізація—прийшла машинізація. Трактори, автомобілі, аероплани. І це як-раз було тоді, коли навіть землицею проїхати було трудно. А в наших селян на три чверті нема коней, а як у кого й є, то він мусить тягти їх за хвіст, щоб до-орати ниву. Про яку-ж тут машинізацію в мистецтві можна говорити? Це буде звичайна агітка.

Так само і тепер з питанням, чи бути в нас „Европі чи Просвіті“. Строго кажучи, не з цим питанням треба зараз виступати. Питання про літературу ставити треба ширше. Не можна-ж справді вважати за серйозне завоювання Європи, що коли в кількох оповіданнях з „Глобуса“ напишемо про українські джунглі, то цим і справу з Європою розв'яжемо.

ДЕСНЯК. І ви-ж писали в „Глобусі“.

ІВЧЕНКО. Вибачте, то з „Гонгу“ комункультив-ців. Це мені нагадує тих підлітків гімназистів, що в себе в куточках ліплять папірових човничків, а самі мріють про мандрівку на острова Таїті чи Полінезії. Звичайно, вважати це за здобуття Європи буде трудно. Отже, не в цім справа. По-перше, мене дуже дивує те становище, в яке поставлено самих робітників слова, літератури. Нас вважають тут за спеців від літератури. Добре. Але тоді треба прирівнювати нас до інших спеців. Справді, чому в інших ділянках

життя спецам дають змогу працювати, виявляти свою ініціативу, будувати ті чи інші заходи на власне сумління, дотримуючись лише загальних інтересів пролетаріату? Чому-ж нас у літературі вважають лише за якихось наймитів, що їх знання треба використати, а потім їх самих викинути на смітник? Хіба це нормально? Адже ми є теж робітники, члени Профспілок і, здавалось, мусіли-б мати право голосу нарівні з іншими. Отже це є важке консервативне коло, яке треба нам розірвати.

Друга ненормальність в тому, що літературі поставлено вимоги, невластиві і небезпечні для її розвитку. Ми хочемо підігнати її під якусь мірку ідеологічну, щоб вона сантиметр-у-сантиметр зійшлася з політграмотою Коваленка. Життя значно ширше, воно що-року дає ухили від яких-би то не було норм, і ми, як художники, не можемо обійти цього. На нас нарікають, що ми не сучасні, що ми не відбиваємо сучасного життя. Але-ж звичайно, це не так. Ми не можемо обминути цього життя, бо в ньому жиємо, бо це є дійсність, одцуратись якої художник не може. Отже, як бачимо, справа полягає не в тому, „Європа чи Просвіта“, а в тому, чи відбивати треба справжню дійсність, чи дотримуватись якихось вузько-схоластичних вимог. Я думаю, було-б наївним обвинувачувати нас в неприйманні революції, влади, коли в інших ділянках ми для неї працюємо цілком сумлінно. Але дозвольте виявляти мені світ так, як його бачу і за...

ГОЛОВА. Ваше слово закінчилося...

ІВЧЕНКО. Але дозвольте хоч фразу скінчити.

ГОЛОВА. Вибачте, не можу—ваше слово скінчилось.

ІВЧЕНКО. Я протестую. Ви не дали мені закінчити фразу.

ГОЛОВА. Слово має член київської філії „Плуг“ т. Нечаївська.

НЕЧАЇВСЬКА. Тут на сьогоднішній диспут зібрались не всі представники революційного пролетаріату, а лише громадянство, яке цінить здобутки культури. І не даремно питання про шляхи майбутнього розвитку української літератури звязують з питанням „Європа“ чи „Просвітянство“ і сполучають це з тим, як постановив це питання Хвильовий.

Але порушивши питання про шляхи розвитку, нічого певного не сказали, а тільки досить влучно зауважив тов. Щупак, що тут ми маємо давні, знайомі нам думки й вирази старого гопаківства і шароварівського письмеництва. Це звичайно образа, бо ми вже зустрічаємо такі думки у критика Сріблянського, який в кожному разі вже тоді заперечував статтю Хвильового. Тов. Сріблянський до цього терміну „гопаківства й шароварівства“ додав ще „голоштанників“, але тут різниця в тому, що Сріблянський говорив про Європу, а Хвильовий уявляє всю Європу в лакованих ботиках. Коли поставити так питання, то треба зазначити, що й Сріблянський нападав на „гопаківство й шароварівство“ письменників, пропонуючи їм європейський фрак і комірці, — власне те, що пропонує і Хвильовий. Але справа, врешті, скінчилась тим, що через таке „гопаківство“ література одвернулась від народу, і народ пішов по-за письменниками. Отже така пропозиція, що висовує Хвильовий — орієнтуватись на європеїзацію, а також думка товаришів, що виступали — показує, що життя наше їх нічого не навчило. Коли користуватися такими рецептами надалі, то народ буде минати таких письменників.

Отже в даному випадкові Європу плутають з просвітянськими письменниками, не розрізняючи того, чому повинна служити література, яка повинна наближатись до маси. Ми досі ще маємо навіть багатьох плужан, які не розуміють творчости Тичини й Хвильового. Тут треба ясно підкреслити—для кого власне потрібно писати, і яке поняття ми вкладаємо в слово „просвітянство“? Тут треба говорити не за „просвітянство“, а за свідому роботу серед широких робітничих і селянських мас, так, щоб письменники йшли разом з народом, а не по-за ним. І тут я вважаю, що оскільки ми зараз маємо певну цілеву установку, то нам потрібно „просвітянство“, що вчить, як освітню роботу переводити серед низів. Не треба орієнтуватись цілком на Європу або на тих, хто виступає разом з Зеровим і Хвильовим. Я собі пригадую слова Драгоманова, який говорив, що треба стояти ногами на українському ґрунті, а головою в Європі. Але ми за сучасних одмінних умов ставимо собі зовсім иншу мету. Ми не цілком приймаємо формулу Драгоманова, а, на мою думку, треба і ногами й головою бути на нашому ґрунті, а до Європи лише прислухатись, оскільки це нам потрібно. (Оплески).

ГОЛОВА. Слово має тов. Жигалко¹⁾.

ЖИГАЛКО. Зразу видно, що роблять, що думають де-кілька з товаришів, які тут балакають. Дійсно, це товариші з „Гарту“ та з „Плугу“. Вони дійсно проводять те, що нам в сучасний момент, робітникам і селянам, треба. Товаришам із „Плугу“ потрібно, щоб село їх розуміло. Гартованцям—щоб їх розуміли робітники. Інші товариші кажуть: забратись на Європу і відтіля на радянську Росію, з тої

¹⁾ Тов. Жигалко комсомолець із села. *Ред.*

Європи, дивитись, як буде народ культивуватись. Коли ми будемо так питання ставити, коли ми будемо так відноситись до тих, що виступають від наших пролетарських організацій, коли з них сміятимемося, то це, як сказав Коваленко, є академічне засилля (сміх).

Нам не потрібно в сучасний момент дивитись, як каже тов. Зеров, на Європу та брати з неї приклад. В сучасний момент, яка у нас Європа? Європа буржуазна, а нам потрібні твори пролетарські, нам потрібно творить так, щоб це було корисно для пролетаріату, щоб це виховувало його. Що ми бачимо за кордоном в сучасний момент? Ми бачимо, що оці самі письменники, що за кордоном являються сількорами і робкорами, йдуть за нами, вкупі з нами, з пролетарськими організаціями; значить, не ми повинні брати приклада з Європи, а навпаки— нам треба поширити свої знання, свою культуру і вести твердо пролетарський курс, а не розводити оту ідеологію, ті балачки, які ми чули в цій аудиторії (сміх). Треба сказати, що такі організації, як „Плуг“, мають скрізь авторитет у селян. Кожний селянин на селі чекає збірнику „Плугу“, Остапа Вишні і т. д. Робітники читають гартованців, що відбивають їх життя. Що-ж торкається до „Ланки“ та „Аспанфутів“, то їх не чуть на селі. Оці самі академики, в оцих чотирьох стінках балакають (сміх, оплески), але нам вони не потрібні, ніхто їх не хоче знати, ніде їх не чуть і ніхто вашого слова „образованого“ не добере (сміх, оплески). Я хотів ще сказати, що для того, щоб письменник мав авторитет, треба, щоб він прислухався, як казав тов. Ленін, до мас. Нам треба вивчати кожний крок нашого села і міста, щоб не залазить далско, щоб знати селянина та робітника, чим вони дишуть, щоб виховувати їх, щоб вони за

цим письменником ішли вперед. І тому не дивіться на Європу,—ми її знищимо, ми, молодь (оплески); ми через кілька років, може 10 чи більше, будемо мати таку культуру, що не ми в Європі, а в нас Європа буде вчитись. Ми будемо працювати. (Оплески).¹⁾

ГОЛОВА. Слово має тов. Рильський.

РИЛЬСЬКИЙ. Колись про Пальмерстона ходив такий лубковий вірш:

Вот в воинственном азарте
Воевода Пальмерстон
Поражает Русь на карте
Указательным перстом.

Цей вірш мимоволі спав мені на думку, коли я слухав попереднього промовця. Але часу в нас мало, і тому я не входитиму в розгляд його воєнних планів. Мені здається, що хоч якими розбіжними шляхами йде сьогодні дискусія, але всі учасники її погодяться на одному: в європейській культурі є багато такого, що нам варто засвоїти, такого, на чому нам можна й треба вчитись...

Перед нами стоїть питання, що брати з Європи, європейської культури собі для вжитку. Докладчик вірно підкреслив, що не завжди беремо ми у Європі те, що слід-би було,—що ми позичаємо там вульгарні романи, беремо дешеву міщанську кінофільму, але зовсім ні тов. Меженко, ні інші опоненти не казали, що там не варто нічого брати. Отже треба мати тут якийсь певний критерій. Тов. Коваленко, правда, пропонує такий критерій—і досить оригінальний. Він підходить до творів з хронологічною міркою і відкидає, скажім, „Пана Тадеуша“ тільки тому, що його

¹⁾ Промови тт. Нечаївської і Жигалка редакція не змогла передати авторам для перевірки.

давно написано. Інтересно було-б спитати Коваленка: на якому хронологічному віддаленні стоїть „Пан Тадеуш“ від „Капіталу“ Карла Маркса?

Досвід усього минулого, усього попереднього, чи то в галузі політики, чи то в галузі літератури, досвід попередників потрібно використати. Коли тут казали про сито, на якому треба просіяти те, що беремо у Європи, то не менш треба сита, щоб просіяти все те, що зараз є у нашій сучасній літературі.

Наша криза літературна не в тому, що у нас мало письменників, а в тому, що їх багато (гучні оплески). Коли тут говорили про потребу бар'єрів, то я скажу, що бар'єри—це річ, через яку вільна думка завжди перескочить. Єдині бар'єри потрібні—це для бездарности (оплески). Подібно як колись різні невдахи робилися прапорщиками, так тепер робляться письменниками... Отримується патент члена літературної організації, і цим патентом прикривається неуцтво, нездатність і навіть іноді нечесність. Такий літерат, друкуючи першу свою статтю, де анальфабетство його виступає в первісній наготі, не соромиться прикладати до неї свого портрета.

Ця атмосфера нездорова, позбавлена всякої критики і самокритики, і коли ми з певним критицизмом повинні підходити до того, що дає нам Європа, то треба мати критичну зброю і для себе самих. Самокритика потрібна молодим письменникам. І та сміливість, з якою наші письменники відмежовуються від Міцкевича, від Гете, від античності, показує, що критичних поглядів у них немає, а є лише самозакоханість. Од того ніяких плодів бути не може. (Оплески).

ГОЛОВА. Просить дати слово для особистої заяви-протесту тов. Коваленко.

КОВАЛЕНКО. Я, товариші, з свого боку хочу зробити офіційну заяву від імени київської організації „Гарт“ і рішуче протестувати проти того, що нам не дали висловитись на диспуті: кожна організація мала по два члени, а „Гарту“ не можна було висловитись вдруге. І разом з цим, по-друге, ми вважаємо, що наші слова промовці цілком свідомо перекрутили, а тому я гадаю, що нам весь час затуляли рота. Ми протестуємо проти такого диспуту й заявляємо, що через ваші голови ми договоримося з робітниче-селянськими масами (оплески, сміх, й поруч з цим вигуки з місця: „сором“, „ганьба“).

ГОЛОВА. Я вважаю, що Президія цілком доцільно зробила, коли поставила вирішення цього питання на розв'язання самої аудиторії, і більшість аудиторії винесла певну постанову—в другий раз не висловлюватись. Президія це повинна була зробити, оскільки їй наказала це аудиторія, бо і саму Президію обрала аудиторія (вигуки з місця: „правильно!“ гучні оплески всієї залі). Дозвольте далі, товариші, відкинути обвинувачення нас в якійсь пристрасності, упередженості, бо Президія намагалась провадити збори цілком об'єктивно, не спиняла промовців і дозволяла до кінця кожному договорити й зробити свої висновки; мушу тут до речі зазначити, що подібне непорозуміння сталося, напр., з тов. Івченком, але Президія, згідно з регламентом, припинила його промову.

Тепер дозвольте, товариші, сказати де-кілька слів після останнього промовця, тов. Рильського. Президія гадає, що робити зараз підсумки після диспуту не варто, та й навряд, щоб це було можливо. Тоді довелося-б повторювати окремі індивідуальні моменти, наводити де-які виголошені тези і таким чином нахилити думки аудиторії до якогось одного певного знаменника, а це було-б, на нашу думку, жорстокою й

неможливою операцією. Хай кожний з присутніх винесе від сьогоднішнього диспуту те вражіння, яке цілком відповідає його власному світогляду й розумінню самої літератури.

І все-ж таки ми гадаємо, що наш диспут багато дав уже через те, що дозволив представникам окремих українських літературних організацій зійтися на нейтральному ґрунті і спробувати домовитись до чогось спільного. На київському терені це є перша спроба, і тому вже вона не може бути цілком удаюю. Кожна з груп, очевидно, в основному залишилася на своїх старих позиціях, отже і в тому конкретному питанні, що його підніс тов. Хвильовий. Але прийомна платформа для спільного порозуміння й контакту накреслилася в промовах багатьох товаришів, зокрема в промові тов. Щупака. Можливість такого порозуміння в інтересах поглиблення нашої пореволюційної творчости чи не стане за невеличкий доробок і нашого сьогоднішнього диспуту.

Диспут закінчено о 12 год. 45 хвилин ночі.

З М І С Т.

	Стор.
Переднє слово	3
Вступна промова	5
Доповідь Юр. Меженка	6
Промови:	
Б. Коваленка	15
М. Зерова	23
В. Десняка	30
В. Підмогильного	35
С. Щупака	38
М. Могілянського	43
П. Филиповича	50
Ол. Дорошкевича	54
Б. Антоненка-Давидовича	63
Ів. Ле	69
М. Івченка	72
В. Нечаївської	75
Ів. Жигалка	76
М. Рильського	78
